

บทที่ 2

ภูมิหลัง, ประสบการณ์ชีวิต และสภาพแวดล้อมของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ

ในช่วง พ.ศ.2453 - พ.ศ.2500

เมื่อกล่าวถึงนักวิชาการในการเมืองไทยภายหลังการปฏิวัติ ในสมัยยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ.2500) จนถึงยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2536) ชื่อของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ก็ได้เป็นที่กล่าวขวัญกันในฐานะที่ท่านเป็นทั้งนักวิชาการ ครู-อาจารย์ นักคิด นักเขียน นักพูด นักธุรกิจ นักการทูต นักบริหาร นักการเมือง ฯลฯ ในการเมืองไทย กล่าวคือ ชีวิตทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ นั้น มีพื้นฐานเบื้องต้นมาจากความสามารถในด้านความรู้และสติปัญญาจนเป็นที่ยอมรับในหมู่บรรดาชนชั้นนำ และปัญญาชนนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก และสิ่งนี้ก็คือปัจจัยหนึ่งที่เป็นแนวทางหรือวิธีการที่มีบทบาททางการเมืองของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวผสมผสานกับวิชาการที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ได้ทำการศึกษาจากทั้งในและต่างประเทศ (สหรัฐอเมริกา และ อังกฤษ) ซึ่งไม่เพียงแต่จะแตกฉานเพียงในด้านกฎหมายเท่านั้น บรรดาวิชาความรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหาร ก็เป็นสิ่งที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ได้ทำการศึกษาอันเนื่องมาจากปัญหาบางอย่าง ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะได้ประสบพบเห็นด้วยตนเองมาตั้งแต่ในวัยเยาว์ และเมื่อสภาพการณ์ต่างๆ ในขณะนั้นเอื้ออำนวยไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองสิ่งเหล่านี้ได้เข้ามา ซึ่งเป็นผู้หนึ่งของผลสำเร็จในการเริ่มวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในปี พ.ศ.2501 และได้สร้างความก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก

การศึกษาในบทนี้แม้ว่าจะศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลัง ประสบการณ์ชีวิต และสภาพแวดล้อมของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ในฐานะที่เป็นปัญญาชนนักวิชาการที่อุดมไปด้วยสติปัญญาและความรู้ในด้านต่าง ๆ ก็ตามที แต่สิ่งที่จะต้องศึกษาก็คงจะต้องพาดพิงไปถึงประวัติหรือภูมิหลังไม่ว่าจะเป็นครอบครัวและการศึกษา ก่อนที่จะมีบทบาทสำคัญทางการเมือง ในการมีส่วนร่วมการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และในช่วงสมัยต่าง ๆ มา ทั้งนี้เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นพื้นฐานที่นำมาซึ่งการยอมรับในความสามารถของศาสตราจารย์บุญชนะ อันนำไปสู่การมีบทบาททางการเมืองที่สำคัญดังกล่าว

การศึกษาความคิดและบทบาททางการเมืองของบุคคลโดยทั่วไป ส่วนมากจะเริ่มต้นจากการศึกษาภูมิหลังส่วนตัวของนักคิด สภาพแวดล้อมทางสังคมในช่วงสมัยและเนื้อหาของแนวคิด รวมทั้งความเป็น "ปัจเจก" ของบุคคลผู้เป็นนักคิด เพราะความคิดและบทบาทของนักคิดย่อมสัมพันธ์อยู่กับ สบิวิตของนักคิดและสภาพแวดล้อมซึ่งดลบันดาลให้เกิดความคิดนั้นขึ้นมา¹ ดังนั้นการศึกษาแนวคิดและบทบาททางการเมืองของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจถึงสภาพของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นท้องที่ที่ศาสตราจารย์บุญชนะ เกิดและเติบโต อยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ก่อน

¹ เจลิมเกียรติ ผิวนวล. ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์. บทความประกอบการศึกษาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์; 2477 - 2527 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527. หน้า 11.

มหาสารคามกับชีวิตในวัยเยาว์ของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร

มหาสารคามเป็นจังหวัดหนึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่าภาคอีสาน ซึ่งเป็น 1 ใน 8 จังหวัดที่อยู่ในเขตอีสานใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนที่ราบสูงและทุ่งหญ้า มีลักษณะภูมิประเทศแยกจากภาคอื่นอย่างเห็นชัดเจน เพราะมีทิวเขายกสูงเป็นขอบอยู่ทางด้านตะวันตกและด้านใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนแห่งความแห้งแล้ง เพราะพื้นดินส่วนใหญ่เป็นดินทรายไม่เก็บน้ำ อย่างไรก็ตามอีสานนี้ก็เคยเป็นแดนแห่งวัฒนธรรมเก่าแก่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองมีการตั้งถิ่นฐานมาช้านาน และในปัจจุบันภาคนี้ก็ยังคงมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และการเมือง

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวตะวันออกเฉียงเหนือผูกพันเข้าประเพณีวัฒนธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่สืบทอดกันมา ประเพณีบางอย่างหาดูได้ยากเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น แสดงว่าชาวภาคนี้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนายิ่งนัก บิดามารดามักจะนิยมส่งบุตรหลานของตนไปศึกษาบวชเรียนกับพระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่นับถือของครอบครัว โดยให้ไปอาศัยอยู่ตามวัดได้มีโอกาสศึกษาบวชเรียนตั้งแต่เป็นสามเณร วัดต่าง ๆ ในภาคนี้จะเป็นที่ร่วมรื้อรวมจิตใจของประชาชนเป็นสภาพอันสงบเหมาะในการปฏิบัติธรรม

พื้นฐานของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร นั้นย่อมกล่าวได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่เกิดในจังหวัดมหาสารคามเป็นลูกอีสานอย่างแท้จริงชีวิตในวัยเด็กของศาสตราจารย์บุญชนะ จึงสัมผัสกับบรรยากาศชนบทได้รับรู้และเห็นสิ่งต่างๆ มากมาย เช่นการเมืองการปกครองในยุคสมัยนั้นด้วย อยู่จนกระทั่งเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 เมื่ออายุ 14 ปี จึงเดินทางเข้ามาศึกษาต่อที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งในที่สุดก็ได้สร้างชื่อเสียงให้กับบ้านเกิดเมืองนอนไว้

ในบรรดานักวิชาการในเมืองไทยทางภาคอีสานด้วยกัน ศาสตราจารย์บุญชนะ ดูเหมือนจะเป็นนักคิดนักเขียนคนแรกที่ผลงานได้สะท้อนออกถึงชีวิต และบุคลิกภาพของศาสตราจารย์บุญชนะอย่างสมบูรณ์ จริงอยู่ยุคสมัยที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ได้ใช้ชีวิตอยู่ย่อมมีอิทธิพลต่อการก่อตัวและการเติบโตของความคิดของศาสตราจารย์บุญชนะมาก แต่เราก็ต้องยอมรับด้วยเหมือนกันว่า

ความรู้ความสามารถของศาสตราจารย์บุญชนะนี้ ก็มีส่วนสร้างบรรยากาศทางความคิดอ่านให้กับ
ยุคสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยุคสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร.....จนกระทั่งถึงยุค
สมัยสภาวิชาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) มีอำนาจไว้มัน้อย ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ประวัติและการศึกษาเบื้องต้น (พ.ศ. 2453-พ.ศ. 2476)

ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ* เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ 15 กรกฎาคม พุทธศักราช 2453
ปีจอ ที่ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม² เป็นลูกคนที่ 4 ของนายทองดี กับ
นางแก้ว ฮัตถการ มีพี่น้องทั้งหมดจำนวน 8 คน เป็นชาย 6 คน และเป็นหญิง 2 คน ซึ่งได้แก่

1. นางทุเรียน ทองโรจน์ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
2. นายทองม้วน ฮัตถการ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
3. นายบุญช่วย ฮัตถการ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
4. ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ
5. นายบุญถิ่น ฮัตถการ
6. นางถนอม ฮัตถการ
7. นายสวัสดิ์ ฮัตถการ (ถึงแก่กรรมแล้ว)
8. นายเฉลิม ฮัตถการ (ถึงแก่กรรมแล้ว)

*ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ เมื่อวัยเด็กชื่อ ด.ช บุญชื่น มาเปลี่ยนชื่อเป็น
บุญชนะ เมื่อสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (ตามหนังสือสำคัญการเปลี่ยนชื่อที่ว่าการอำเภอ
พระโขนง ที่ 60/2484 ลงวันที่ 6 ธันวาคม 2484)

²ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522) หน้า 2.

บิดามารดาทั้งสองเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด เป็นผู้ใฝ่บุญสุนทาน ศึกษาศิลหาคีลแปดเป็นประจำ เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทั่วไป สกุลฝ่ายบิดาเป็นคหบดี มีอาชีพค้าขาย³ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา ต่อมาภายหลังย้ายมาอยู่ที่อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ส่วนบิดามารดาของ นายทองดี คือปู่และย่าของศาสตราจารย์บุญชนะนั้น ชื่อ เอี้ย แซ่เอง และ สุก ตาชื่อฮุ้น ภาวุดานนท์ ๗ มหาสารคาม ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระเจ็ญราชเดช และยายชื่อศรี เจ็ญศิริ⁴ สกุลฝ่ายมารดานั้น เป็นสกุลใหญ่ตั้งที่ศาสตราจารย์บุญชนะเขียนเล่าไว้ในประวัติหลวงนาถอาณัติ (ท้าวดาว ภาวุดานนท์ ๗ มหาสารคาม) ความตอนหนึ่งว่า

"...พระเจ็ญราชเดช เป็นคุณตาของข้าพเจ้า คุณตาเป็นเจ้าเมืองมหาสารคาม คนพื้นเมืองคนสุดท้ายที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว... บรรพบุรุษ ข้าพมารดาของข้าพเจ้าเป็นผู้สร้างเมืองร้อยเอ็ด เมืองวาปีปทุม และเมืองมหาสารคาม และรับราชการเป็นเจ้าเมืองสืบต่อๆ กันมา..."

พระเจ็ญราชเดชเองเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองร้อยเอ็ดทางหนึ่ง ได้ทำการสมรสกับภรรยาแม่ศรี สกุลเจ็ญศิริ ซึ่งเป็นสกุลเจ้าเมืองเก่าอีกสกุลหนึ่งทางภาคอีสาน คุณตาพระเจ็ญราชเดชก่อนที่จะได้เป็นเจ้าเมืองได้อาสาไปราชการปราบช้อทางภาคเหนือ และได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณแผ่นดินและได้รับราชการอยู่ใกล้ชิดโดยตลอด เป็นที่ไว้วางพระทัยเป็นอันมาก"⁵

³ทรงวิทย์ แก้วศรี, อ้างแล้ว หน้า 2-5.

⁴สัมภาษณ์ บุญชนะ อัศดถากร, ตุลาคมการรัฐธรรมนุญ, 27 ธันวาคม 2535.

⁵ประวัติหลวงนาถอาณัติ (ท้าวดาว ภาวุดานนท์ ๗ มหาสารคาม)

นอกจากนี้ศาสตราจารย์บุญชนะยังได้เขียนเล่าไว้อีกตอนหนึ่งว่า

"...ลุงของข้าพเจ้าซึ่งเป็นพี่ชายของมารดา ก็เป็นเจ้าเมืองเล็กอีก 2 คน นำชายของข้าพเจ้าคนหนึ่งเป็นผู้พิพากษา ความรู้สึกของข้าพเจ้าในขณะนั้น ถึงแม้จะอายุไม่ถึง 10 ขวบ แต่ก็อยากจะเป็นเจ้าเมืองอย่างคุณตาบ้าง เพราะเห็นว่าท่านแต่งตัวภูมิฐาน ทำการงานเป็นที่เชิดหน้าชูตา แต่จนแล้วจนรอดข้าพเจ้าก็ยังไม่เคยเป็นเจ้าเมืองเลย ในการรับราชการประจำ ข้าพเจ้าได้เป็นสูงสุด คือตำแหน่งอธิบดีกรมวิเทศสหการ เป็นงานเกี่ยวกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศ มีหน้าที่ติดต่อกับกระทรวง ทบวง กรม ทั้งหมดในประเทศ รวมตลอดถึงทูตานุทูตของทุกประเทศในเมืองไทยด้วย..."⁶

นอกจากนี้ พี่ชายของศาสตราจารย์บุญชนะอีก 2 คน ก็ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม และขอนแก่น และน้องชายอีก 1 คน ก็ได้เป็นวุฒิสมาชิก ดังปรากฏความตอนหนึ่งว่า

"...นายทองม้วน อັดถาวร เคยได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รุ่นแรกของจังหวัดมหาสารคามและขอนแก่นอยู่หลายสมัย เคยเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และเคยเป็นสมาชิกอยู่ในพฤฒิสภาด้วย ท่านผู้เฒ่าเรื่อจรรยาธรรมศาสตร์บัณฑิตรุ่นแรกฯ เป็นหัวหน้าพรรคการเมืองชื่อไทยหนุ่ม ได้เขียนบทความทางการเมืองและเศรษฐกิจ

⁶บุญชนะ อັดถาวร, ชีวิตและความฝัน, (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถาวร เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์ พ.ศ. 2529), หน้า 3-4.

ลงในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย และอื่นๆ เป็นอันมาก คนต่อมา คือนายบุญช่วย
 อัครถาวร ซึ่งได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคามถึง 6 สมัย
 เคยดำรงตำแหน่ง นายกเทศมนตรีเมืองมหาสารคามรวมถึง 8 สมัย นอกจากนี้ยัง
 เคยเป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เลขาธิการนายกรัฐมนตรี
 ประธานสภาจังหวัด รวมถึง 25 สมัย สมาชิกสภาจังหวัด 35 ปี สมาชิกสภา
 เทศบาล 34 ปี สมาชิกสภาตำบล ที่ปรึกษาประจำรัฐสภา ฯลฯ และอีกคนหนึ่ง
 ได้แก่ นายบุญถิ่น อัครถาวร ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครู และปลัด
 กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งนับเป็นตำแหน่งสูงสุดในฐานะข้าราชการประจำมาแล้ว นาย
 บุญถิ่น อัครถาวรยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นนักวิชาการ ได้แต่งตำราเรียนวิทยาศาสตร์
 และคณิตศาสตร์ ไว้เป็นอันมาก⁷ ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิทยาศาสตร์ใน
 ประเทศอังกฤษ และได้อยู่ในประเทศอังกฤษเป็นเวลา 7 ปี และเป็นผู้ใช้อำนาจ
 รัฐมนตรีสมัยที่มีการปฏิวัติยึดอำนาจเมื่อ พ.ศ. 2514 และเป็นวุฒิสมาชิกอีกด้วย⁸

การศึกษา

ศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร ได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนสารคามพิทยาคม
 ในตัวจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากศาสตราจารย์บุญชนะ เป็นผู้มึนสติปัญญาดี ประกอบกับความ
 เอาใจใส่ของบิดามารดาในการศึกษาเล่าเรียนของลูกๆ ด้วยถือคติว่า "การเรียนอย่างเดียว
 เท่านั้นที่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้" ศาสตราจารย์บุญชนะจึงเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 3 ขณะเมื่อมี

⁷ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร,
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522), หน้า 8.

⁸สัมภาษณ์ บุญชนะ อัครถาวร, ตุลาการรัฐธรรมนูญ, 29 มกราคม 2536.

อายุเพียง 12 ขวบ สำหรับในเรื่องการเรียนที่โรงเรียนสวารคามพิทยานันท์ ศาสตราจารย์บุญ
ชนะ อัครถาวร ได้สะท้อนถึงความรู้สึกที่ได้รับจากวิชาความรู้ ภาพพจน์ของครูผู้สอนตลอดจนความ
ประทับใจที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร ได้รับในวัยเด็กตั้งข้อความตอนหนึ่งว่า

"...การเรียนของข้าพเจ้าในตอนต้นๆ ที่โรงเรียนสวารคามพิทยานันท์ นับว่าได้สร้าง
รากฐานในทางวิชาการให้แก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าโชคดีที่ได้คุณครูทองดี
คุณครูบุญมา สร้างรากฐานให้ในชั้นประถม และคุณครูจารึก กับคุณครูบุรินทร์คนแสงศึกษา
กร สร้างรากฐานให้ในชั้นมัธยมตอนต้น ในชีวิตที่ผ่านมาๆ มาข้าพเจ้าระลึกถึงบุญคุณของ
ครูบาอาจารย์ตั้งกล่าวนี้อยู่เสมอ..."⁹

นอกจากนี้แล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะยังได้กล่าวถึงคุณครูจารึก สุวพานิช ซึ่งเป็น
ครูคนหนึ่งไว้เป็นพิเศษ ตั้งใจความต่อไปนี้ เช่น

"...ในบรรดาครูบาอาจารย์ของข้าพเจ้าทั้งหมด คุณครูจารึก สุวพานิช เป็นผู้
ที่ข้าพเจ้ารักเคารพมากที่สุดคนหนึ่ง นอกจากจะเป็นครูประจำชั้นมัธยมปีที่ 1 ของ
ข้าพเจ้าแล้ว ท่านยังเป็นลูกของคุณป้าญาติผู้ใหญ่ของมารดาของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ใน
สกุลภวภูตานนท์ ณ มหาสารคามอีกด้วย อีกประการหนึ่งคุณครูจารึก ยังเป็นผู้สอนหนึ่ง
สื่อดีเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าได้รับความรู้จากท่านเป็นอันมาก ความเมตตาปรานีที่ข้าพเจ้า
ได้รับจากท่าน มีทั้งในฐานะที่ท่านเป็นพี่ชายและเป็นครูผู้มีพรหมวิหารธรรมแก่ศิษย์อีก
ด้วย..."

⁹ คำไว้อาลัยแด่คุณครูจารึก สุวพานิช, 2512.

"...สำหรับคุณครูจาร์ก ท่านให้ความสำคัญและสนับสนุนให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าเป็นพิเศษตลอดมา ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าท่านพูดอยู่เสมอว่านักเรียนที่เรียนดีขนาดข้าพเจ้าจะต้องได้รับทุนไปศึกษา ณ ต่างประเทศ จะต้องได้มีโอกาสรับใช้ชาติบ้านเมืองในตำแหน่งสำคัญๆ ซึ่งเป็นการสร้างกำลังใจให้แก่ข้าพเจ้ามาก ความก้าวหน้าในชีวิตของข้าพเจ้าเป็นลำดับมาตั้งแต่ต้น จนได้รับแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา ระหว่าง พ.ศ. 2510-2512 และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ระหว่าง พ.ศ. 2512-2514 นั้น นับว่าเป็นผลส่วนหนึ่งของศรัทธาปลอบใจของคุณครูจาร์กที่ให้แก่ข้าพเจ้าตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเยาว์นั่นเอง..."¹⁰

บุคคลซึ่งศาสตราจารย์อุษณะ อັตถากร นับถือเป็นอาจารย์, เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ทั้งการทำงานและทางการเมือง

ในบรรดาบุคคลต่างๆ ที่ศาสตราจารย์อุษณะ อັตถากร ได้ให้ความเคารพนับถือเป็นอาจารย์และเสมือนหนึ่งครูบาอาจารย์ที่แท้จริง ตลอดจนยึดถือเป็นแบบอย่างนั้น มีทั้งคนไทยและคนต่างชาติ รวมทั้งหมด 7 ท่าน โดยเรียงลำดับก่อนหลังดังนี้ 1. หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) 2. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ 3. ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช 4. พระยาอนุমানราชชน 5. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย 6. หลวงวิจิตรวาทการ 7. อับราฮัม ลินคอล์น

¹⁰ คำไว้อาลัยแด่คุณครูจาร์ก สุวพณิช, 2512.

บุคคลประเภทที่เป็นอาจารย์ของศาสตราจารย์บุญชนะนั้น พอจะได้แบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 คือ บุคคลที่ท่านสอนศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ ในมหาวิทยาลัย ซึ่ง ได้แก่ หลวงประดิษฐมนูธรรม สอนเรื่องกฎหมายปกครอง กฎหมายรัฐธรรมนูญกับ เรื่องประชาธิปไตย, พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นราธิปพงศ์ประพันธ์ สอนกฎหมายระหว่างประเทศ, ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช สอนกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยลักษณะทรัพย์สิน

ประเภทที่ 2 คือ บุคคลที่ท่านสอนศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ นอกมหาวิทยาลัย (โดยหนังสือที่อ่าน) ซึ่ง ได้แก่ พระยาอนุমানราชชน สอนเรื่องปรัชญาชีวิต พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย สอนเรื่องเศรษฐศาสตร์การคลัง, หลวงวิจิตรวาทการ สอนหลายเรื่องโดยหนังสือที่อ่าน เช่น สอนเรื่องประวัติศาสตร์ ปรัชญาชีวิต และหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ตลอดจนบุคคลที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ นับถือเป็นแบบอย่างในทางการเมือง เช่น ยับราฮัม ลินคอล์น (อดีตประธานาธิบดี คนที่ 16) ของประเทศสหรัฐอเมริกา สอนเรื่องประชาธิปไตย

ในเรื่องนี้ศาสตราจารย์บุญชนะได้กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายนี้มีอะไรดี? เป็นอันมาก ซึ่งผมได้เรียนจากท่าน ความรู้ที่ได้รับจากท่านทั้งหลายนี้ได้หล่อหลอมให้ผมเป็นอยู่อย่างเช่นทุกวันนี้"¹¹

1. หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) เป็นอาจารย์ของศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ เมื่อครั้งเรียนกฎหมายปี 2474 ท่านเป็นผู้ที่นำกฎหมายปกครองมาสอนในโรงเรียนกฎหมาย กฎหมายปกครองรวมถึงกฎหมายรัฐธรรมนูญของต่างประเทศด้วย อ่านาจอธิปไตยคืออะไร การแบ่งแยกอำนาจจอธิปไตยคืออะไร เป็นการสอนประชาธิปไตยสมัยใหม่ ความรู้

¹¹สัมภาษณ์ บุญชนะ อธิการ, ตุลาคมรัฐธรรมนูญ, 24 พฤษภาคม 2536.

นี้ทำให้นักเรียนกฎหมายสมัยนั้นเกิดความคิดว่าเมืองไทยยังล้าสมัย อาจจะต้องเปลี่ยนแปลง การปกครองในภายหน้า นักเรียนทุกคนตื่นตื่น¹² กฎหมายรุ่นสมัยศาสตราจารย์บุญชนะนั้น เรียน 3 ภาคก็จบ, รุ่นก่อนนั้นเรียน 2 ภาค นอกจากนั้นท่านปรีดียังสอนพิเศษแก่นักเรียนที่ไป เรียนที่บ้านด้วย ศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ ได้เข้าพบหลวงประดิษฐมนูธรรมอีกเมื่อ เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ตามที่หลวงประดิษฐมนูธรรมบอกว่าใครมีพี่น้อง เพื่อนฝูง ที่ได้รับการ เลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรให้พามาพบจะได้คุยแลกเปลี่ยนที่ชนะกัน ศาสตราจารย์บุญชนะ อธิการ มีพี่ชาย ชื่อ นายทองม้วน อธิการ ได้เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม จึงพาไปพบหลวง ประดิษฐมนูธรรม และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ที่วังปารุสกวัน หลวงประดิษฐมนูธรรมให้ความคิด เห็นทางวิชาการ แลกเปลี่ยนกัน

2. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เคยเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศในโรงเรียนกฎหมาย กระทรวง ยุติธรรมซึ่งภายหลังได้โอนไปอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อพ.ศ. 2476 นอกจากจะทรงเป็น นักการทูตผู้ยิ่งใหญ่เป็นนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ยังทรงเป็นรัฐประศาสนกร และเป็นนักบริหาร ราชการที่ประกอบด้วยสมรรถภาพสูงด้วย ทรงดำเนินงานโดยใช้เทคนิคในการบริหาร (administrative techniques) ได้อย่างดีเลิศ ยากที่จะหาใครอื่นเทียบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวินิจฉัยข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลนั้นทรงมีเทคนิคที่จะประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย ให้กลมกลืนกัน จนมีผู้ถวายพระนามว่าทรงเป็นผู้ประนีประนอม (compromise) ที่สามารถได้อย่าง ยิ่งแม้ในกิจการของสหประชาชาติซึ่งทรงเป็นประธานสมัชชาใหญ่อยู่สมัยหนึ่ง เป็นเวลา 2 ปีนั้น ก็ได้ทรงใช้เทคนิคข้อนี้ได้ผลเป็นอย่างดี จนได้รับคำยกย่องทั่วไปในทุกประเทศในทางวิชา รัฐ ประศาสนศาสตร์ ได้กำหนดวิธีแก้ข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลไว้ 2 ประการ คือ

¹² เรื่องเดียวกัน.

ก. ใช้วิธีประนีประนอม (compromise)

ข. ใช้วิธีให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอม (submission) ซึ่งอาจจะใช้กำลังบังคับให้ยอม (force, power, or authority) หรืออาจจะใช้วิธีชี้แจงให้ยินยอม (persuasion) หรืออาจจะขอให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจ (appealing to larger association)¹³

พระองค์ท่านทรงมีคุณลักษณะเป็นอาจารย์ในทุกโอกาส ถ้าผู้ใดสนใจในการศึกษาแล้ว จะได้รับประโยชน์จากการเข้าเฝ้าและสนทนากับพระองค์ท่านเสมอ พระองค์ท่านทรงมีความเมตตากรุณา และสนับสนุนบุคคลซึ่งทรงเห็นว่าอาจจะสนับสนุนได้ ศาสตราจารย์บุณยะเองก็ได้รับพระกรุณาในเรื่องนี้มากด้วยเช่นกัน

3. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นอาจารย์อีกคนหนึ่งที่สอนศาสตราจารย์บุณยะ อธิการ ในโรงเรียนสอนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ในสมัยนั้นหลวงประดิษฐมนูธรรม เลือкм.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ส่งไปเป็นอัครราชทูตที่ประเทศสหรัฐอเมริกากระหว่างนั้นมีการประกาศสงครามของจอมพล ป.พิบูลสงครามขึ้นมาจอมพลป.ประกาศสงคราม แต่ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ไม่ยอมประกาศด้วย เพราะฉะนั้นเวลาสงครามเลิกแล้ว หลวงประดิษฐมนูธรรมเวลานั้นมีอิทธิพลเหนือรัฐบาลไทยมาก ก็ได้มีการประกาศสงคราม ซึ่งเป็นโมฆะ และขอให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช มาเป็นนายกรัฐมนตรี การเดินทางสมัยนั้นจากสหรัฐอเมริกามาประเทศไทยใช้เวลาหลายวัน จึงให้นายทวี บุณยะเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นแทน 17 วัน (เป็นชั่วคราว) เมื่อเป็นแล้ว ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ก็มาเป็นต่อ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ เรียนมาทางกฎหมายสอบได้ที่ 1 ของที่ 1 ในอังกฤษคือเกียรตินิยม อันดับ 1 และที่ 1 ของเกียรตินิยมอันดับ 1 ท่านเรียนเก่ง

¹³ ลงพิมพ์ในชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ภายใต้วีธีชื่อว่า "เทคนิคในการบริหารราชการของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์" โรงพิมพ์พระจันทร์ พ.ศ. 2506 หน้า 151-158.

มากและเป็นนายกรัฐมนตรีหลายครั้ง นอกจากนั้นยังเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ, เป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ คนที่ 2 ต่อจากนายควง อภัยวงศ์ ตลอดจนเป็นผู้แทนราษฎร จังหวัดกรุงเทพมหานคร มาหลายสมัย และอื่นๆ อีกมากมาย

4. พระยาอนุมานราชธน ท่านเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากรในเวลานั้น ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะเข้าทำงานครั้งแรก เมื่ออายุ 17-18 ปี ท่านเห็นศาสตราจารย์บุญชนะชอบอ่าน-เขียนหนังสือ ท่านเรียกไปรับเป็นลูกศิษย์และบอกว่าถ้ามีเรื่องจะให้ท่านช่วยเหลือทางวิชาการ ท่านก็ยินดี ท่านหาหนังสือมาให้ท่านอ่านหลายเรื่อง เป็นเรื่องเกี่ยวกับปรัชญาของชีวิต เป็นภาษาอังกฤษ คนอังกฤษเป็นคนเขียน ประมาณ 10 เล่ม ศาสตราจารย์บุญชนะอ่านอย่างละเอียด และหลังไปซื้อมาเก็บไว้ ประวัติชีวิตของท่านเหล่านั้นศาสตราจารย์บุญชนะนำมาเป็นตัวอย่างในชีวิต ท่านให้แปลหนังสือ ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ก็แปลให้ท่านก็ตรวจแก้ ท่านเป็นนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ จบชั้นม.4 เรียนภาษาอังกฤษจากที่ปรีชากรมศิลปากรเป็นชาวอังกฤษ คือวิลเลียม นินด์ ความรู้ภาษาอังกฤษของท่านดีมาก ชื่อของท่านที่เขียนร่วมกับพระสารประเสริฐใช้ชื่อว่า เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป ท่านเขียนหนังสือมาก ภายหลังได้เป็นอธิบดีกรมศิลปากร ประสบความสำเร็จได้ปริญญาเกิตติมศักดิ์จากต่างประเทศ เช่น อินเดีย เป็นความสำเร็จของท่านและ ศาสตราจารย์บุญชนะฯ เอาเป็นตัวอย่าง

5. พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนาไชย ท่านเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในขณะที่ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ยังเป็นประจำแผนก ท่านเห็นว่าศาสตราจารย์บุญชนะเป็นเด็กหนุ่ม สอบกฎหมายได้แล้ว มีความรู้ทางกฎหมาย ท่านตั้งให้ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นเลขานุการส่วนพระองค์ เพราะท่านทราบจากพระยาอนุมานราชธนว่า ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นเด็กขยันขันแข็ง มีความคิดก้าวหน้ามีความรู้และท่านรับศาสตราจารย์บุญชนะเป็นลูกศิษย์ เอาหนังสือเศรษฐศาสตร์มาให้ท่าน และเตรียมส่งศาสตราจารย์บุญชนะไปเรียนเมืองนอกพอดีเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไปไม่ได้ ท่านให้ความรู้แก่ศาสตราจารย์บุญชนะหลายอย่างและสอนด้วย วิธีเขียนหนังสือต่างๆ

ศาสตราจารย์บุญชนะก็ได้จากท่าน

6. หลวงวิจิตรวาทการ ท่านจบเปรียญ 5 ประโยค วิชามหาธาตุยวราชวังสฤทธิ ทำพระจันทร์ ลีกลับมาแล้วไปทำงานกระทรวงการต่างประเทศ ไปเป็นเลขานุการทูตที่ฝรั่งเศส และอังกฤษ กลับมาเมืองไทยก็เขียนหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา เกี่ยวกับมันสมอง ปรัชญา ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ชื่อมาอ่าน มีคำแนะนำดีๆ ที่ศาสตราจารย์บุญชนะเอาเป็นตัวอย่างหลายเรื่อง ในทางราชการท่านเจริญก้าวหน้าได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ไปเป็นเอกอัครราชทูตไทยที่ญี่ปุ่น ทูตไทยที่สวีเดน เซอร์แลนด์ ท่านก้าวหน้าไปมาก อาศัยความรู้แต่งหนังสือ ท่านเรียนกฎหมายด้วย ไปเรียนเศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยในต่างประเทศด้วย ความรู้กว้างขวางในทางวัฒนธรรม พุทธศาสนา ในทางเศรษฐศาสตร์ กฎหมาย รัฐศาสตร์ การเมือง จะหาคนที่อ่านหนังสือมากอย่างท่านหายาก แต่งหนังสือก็มาก เรื่องประวัติศาสตร์สากล ท่านก็เป็นคนเขียน ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะก็ได้อ่าน ศาสตราจารย์บุญชนะมารู้จักหลวงวิจิตรวาทการเมื่อตอนเป็นที่ปรึกษาจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลสฤษดิ์เรียกศาสตราจารย์บุญชนะไปค้นหาหนังสือต่างๆ ก็ช่วยกับหลวงวิจิตรวาทการทำบันทึกเรื่องราวข้อเท็จจริงวิชาการต่างๆ เสนอจอมพลสฤษดิ์ฯ ตามที่สั่งมาเป็นเรื่องๆ

7. อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ผู้มีชัยในการประกาศเลิกทาสทั่วประเทศ คือประธานาธิบดีคนที่ 16 ของสหรัฐอเมริกา (ค.ศ.1860-1865) ท่านเกิดในตระกูลชาวนาที่ยากจน บ้านเกิดอยู่ห่างจากตำบลอีลีซาเบธทาวน์ ในเมืองเคนทักกี เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1809 แต่มีความฝันอยากจะเป็นผู้นำของประเทศ ประสบความสำเร็จในการเลิกทาส สามารถทำให้ฝ่ายเหนือกับฝ่ายใต้ยุติการแตกแยก และเลิกสงครามกลางเมือง¹⁴

¹⁴บุญชนะ อັดถากร, ชีวิตและความฝัน. (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร จัดพิมพ์ 2529), หน้า 1-2

อันที่จริงประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา ก็มีมากมายหลายคน แต่อับราฮัม ลินคอล์น ได้การรับรองว่าเป็นประธานาธิบดียิ่งใหญ่, โลกทั้งโลกยอมรับว่าเป็นคนสำคัญ, ประวัติศาสตร์ถือ เป็นมหาบุรุษ

ความยิ่งใหญ่ของลินคอล์น¹⁵ เนื่องมาจากเหตุ 3 ประการคือ

1. ได้ทำการต่อสู้ในชีวิตอยู่อย่างแท้จริง และขึ้นสู่ฐานะอันสูงสุดได้ด้วยการต่อสู้ในทางที่ตีชอบปราศจากไฟฟ้าวราศิ
2. เมื่อมีวาทสนาบารมีขึ้นสู่อำนาจสูงสุดแล้วก็ได้ทำความดีแก่มนุษยชาติ ด้วยการพยายามเลิกทาสในอเมริกาเป็นผลสำเร็จ และด้วยการประกอบความดีอื่นๆ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยน้ำใจที่เป็นบุญเป็นกุศลตลอดมาและ
3. ในที่สุดความดีที่คนทามา ก็กลับนำเคราะห์กรรมมาให้โดยตัวเองถูกยิงตาย

เหตุสามประการมาประมวลกัน ทำให้ลินคอล์นเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไม่แต่ในสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่เป็นผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของโลกทีเดียว ท่านตายไปแล้ว แต่ชื่อของท่านยังอยู่และทุกชาติในโลกยกย่องท่านว่าเป็นนักประชาธิปไตยตัวอย่างของโลก เป็นมนุษย์ตัวอย่างที่ดีที่สุดคนหนึ่งของโลก วาทะที่ไม่ตายของท่านลินคอล์นก็คือ "and that government of the people by the people for the people, shall not perish from the earth." ซึ่งเป็นบุคคลตัวอย่างในทางการเมืองที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ยึดถาวร ประทับใจมากที่สุด¹⁶

¹⁵หลวงวิจิตรวาทการ, ทางสู้ในชีวิต (บริษัทสารมวลชน จำกัด 2529) หน้า 113-115.

¹⁶บุญชนะ ยึดถาวร, ชีวิตและความฝัน. (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ ยึดถาวร จัดพิมพ์ 2529), หน้า 1.

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงเห็นได้ว่าในชีวิตการทำงานและการสร้างตัวเองให้ประสบความสำเร็จของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร นั้น ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร ได้ยึดถือชีวิตบุคคลดังกล่าวเป็นตัวอย่าง ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะได้สะท้อนความรู้สึกในจิตใจที่แท้จริงของตนเองที่มีต่อบุคคลดังกล่าวว่า

"...ผมคิดว่าในชีวิตของผม การที่เราจะสร้างตัวเองให้ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ทางการศึกษา ฯลฯ ต้องมีตัวอย่าง ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่ผมมีความเคารพนับถือในเรื่องความรู้ ความคิด ของท่าน และนำมาใช้ในการตัดสินใจปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับความคิดความเห็นของท่านเหล่านั้น เพราะว่างานที่ท่านทำประสบความสำเร็จนั้น ทำให้ผมรู้สึกเป็นตัวอย่างที่เราจะถือปฏิบัติตามได้ ผมถือหลักที่ว่า ไปว่าชีวิตของผู้มีชื่อเสียงในประเทศหรือต่างประเทศก็ตาม รวมทั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย เราเอามาใช้ปฏิบัติได้ในทางนาชีวิตของเราให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต ถ้าเราอยากเป็นคนทำอะไรสำเร็จ มีชื่อเสียง ทำประโยชน์ให้ประเทศชาติหรือแก่โลกเราควรยึดชีวิตเหล่านี้มาเป็นตัวอย่าง..."¹⁷

จะเห็นได้ว่า บุคคลทั้ง 7 ท่านที่ผู้ศึกษาได้นำมากล่าวถึงในข้างต้นนั้น พอจะแบ่งให้ชัดเจนยิ่งขึ้นได้ดังนี้ ผู้ที่มีอิทธิพลค่อนข้างมากต่อความคิดความเห็นทางการเมืองของศาสตราจารย์บุญชนะ ก็คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) อับราฮัม ลินคอล์น, ในทางเศรษฐกิจก็คือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ในทางบริหารก็คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ในด้านการศึกษา และการเขียนก็มี หลวงวิจิตรวาทการ พระยาอนุমানราชชน, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย และ

¹⁷สัมภาษณ์ บุญชนะ ฮัตถากร, ตุลาคมรัฐธรรมนุญ, 24 พฤษภาคม 2536.

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

บุคคลทั้ง 7 นี้ ผู้ศึกษายอมรับว่าเป็นเพียงบุคคลส่วนหนึ่งที่ผู้ศึกษาเห็นว่า สามารถมีอิทธิพลต่อชีวิตของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ที่ยึดถือเป็นแบบอย่างตลอดมา อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาเห็นว่ายังมีบุคคลอีกหลายท่านที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างมาบ้าง แต่ผู้เขียนได้ละไว้ไม่ได้ศึกษาถึง เนื่องจากเห็นว่าจะเป็นการใช้เวลานานเกินไป

เนื่องจากโรงเรียนสารคามพิทยาคม ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดมหาสารคามในสมัยนั้นเปิดสอนแค่ชั้นมัธยมปีที่ 3 ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะ เรียนจบในปี พ.ศ.2465 มารดาของท่านจึงส่งไปเรียนต่อที่โรงเรียนร้อยเอ็ด ซึ่งเปิดสอนถึงระดับชั้นมัธยมปีที่ 6 เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2467 ได้เดินทางเพื่อเรียนต่อที่กรุงเทพฯ¹⁸ ดังที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้เขียนเล่าไว้ว่า

"...ข้าพเจ้าจากบ้านเกิด จังหวัดมหาสารคาม ไปเรียนมัธยมปีที่ 4 จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ.2465 อายุได้ 12 ขวบ เรียนอยู่ 2 ปี ก็จบชั้นมัธยมปีที่ 6 เพราะสอบได้คะแนนเยี่ยม จึงได้ข้ามชั้น มาอยู่กรุงเทพฯ เมื่อต้นปี พ.ศ.2467 ได้อาศัยอยู่กับท่านสมภารวัดดวงแข หัวลำโพง และเดินไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา ทุกวัน"¹⁹

ณ ที่โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ได้ศึกษาอยู่เป็นเวลา 2 ปี ระหว่างปีการศึกษา 2467-2468 และได้เข้าสอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ 8 เมื่อต้นปี พ.ศ.

¹⁸ทรงวิทย์ แก้วศรี. ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร.

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522), หน้า 14.

¹⁹บุญชนะ อัดถากร, บันทึกวิเคราะห้และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, 2526) หน้า 123.

2469 แต่เนื่องจากปีนั้นเกิดมีเรื่องข้อสอบ ม.8 รั่ว กระทรวงศึกษาธิการจึงยกเลิกการสอบทั่วประเทศแล้วประกาศให้มีการสอบไล่ใหม่ในอีก 1 เดือน ต่อมา เพราะความไม่ชอบใจที่กระทรวงศึกษาธิการปฏิบัติในเรื่องนี้ไม่ถูกต้อง จึงไม่ยอมเข้าสอบไล่อีกเป็นครั้งที่ 2 ทำให้ท่านไม่ได้ ม.8 ในปีนั้น และมาสมัครสอบเอาต่อภายหลังเมื่อเข้าเรียนในโรงเรียนไปรษณีย์โทรเลขแล้ว

ในช่วงระยะเวลาที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ยึดถาวร ยังอยู่ในวัยเด็กนั้น ศาสตราจารย์บุญชนะได้เล่าว่าท่านได้ เรียนรู้และค่อยๆ เกิดจิตสำนึกในความคิดที่อยากจะรับราชการทางการปกครองนั้นเ็นมากกว่าความคิดที่อยากจะค้าขาย ตามลำดับ คือ

"...1. คุณแม่เล่าให้ฟังว่า เมื่อตอนเล็กๆ คุณแม่ได้พาผมไปกรุงเทพฯ พร้อมกับคุณตา ซึ่งคุณตามาพบพระยามหาอำมาตย์ ซึ่งมีบ้านอยู่ทางยศเส พระยามหาอำมาตย์เมื่อเห็นผมก็บอกว่า เด็กคนนี้น่าตาดีมาก เลี้ยงให้ดีๆ จะได้เป็นใหญ่เป็นโตตลอดไป

2. ได้เห็นคุณตาเป็นเจ้าเมือง ได้เห็นคุณลุงผม 2 คนเป็นเจ้าเมืองเล็ก และคุณน้าผมเป็นผู้พิพากษาจังหวัดร้อยเอ็ด

คุณแม่ผมเป็นคนละเอียด และเป็นคนพูดปลุกใจลูกเสมอว่า "คุณตาเป็นเจ้าเมือง คุณลุงเป็นเจ้าเมืองเล็ก คุณน้าเป็นผู้พิพากษา พูดอยู่เสมอ โตขึ้นมาก็พยายามทำงานให้ดี เป็นตัวอย่างให้ลูกให้หลานและคนอื่นฯ พูดอยู่เรื่อยๆ "ฝันเป็นการกระตุ้นความคิดของเด็ก และประกอบกับการเรียนของผมเรียนดีได้ที่ 1 ที่ 2 อยู่เรื่อยๆ ความคิดที่อยากจะรับราชการทางการปกครองนั้นเ็นมาก อยากรับราชการสืบสกุลฝ่ายมารดา มากกว่าความคิดอยากจะทำขายตามฝ่ายบิดา..."²⁰

²⁰สัมภาษณ์ บุญชนะ ยึดถาวร, ตุลาการรัฐธรรมนูญ, วันที่ 8 มิถุนายน 2536.

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากกร ได้ศึกษาอยู่ที่ประเทศไทยนี้ ศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากกร มีความสนใจในการตั้งใจที่จะเข้ารับราชการดำเนินรอยตามบรรพบุรุษฝ่ายมารดา มาก เมื่อมีโอกาสไปศึกษาต่อที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษในเวลาต่อมา ศาสตราจารย์บุญชนะจึงได้ศึกษาและพัฒนาความคิดความเห็นของตนเพิ่มมากขึ้น ในช่วงที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้ศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศอังกฤษนี้เอง ที่ทำให้ศาสตราจารย์บุญชนะมีความรู้กว้างขวางมากขึ้น และมีความคิดแปลกๆ ใหม่ๆ ไม่ซ้ำใคร จนกระทั่งได้มีโอกาสไปทำงานทางการเมืองในเวลาต่อมา ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในต่อไป

ชีวิตการทำงานและบทบาททางการเมืองของศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากกร

การทำงานที่การรถไฟแห่งประเทศไทย

เมื่อตอนที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากกร ออกจากโรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคาในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2469 นั้น ศาสตราจารย์บุญชนะได้ไปสมัครเข้าทำงานเป็นพนักงานรถไฟอยู่ชั่วคราวระยะหนึ่งภายในระยะเวลาอันสั้น ที่สนใจเข้าไปทำงานที่นี้ก็เพราะมีผู้แนะนำว่า เมื่อเป็นพนักงานแล้วให้ฝึกหัดเป็นพนักงานขับรถ (พ.ช.ร.) เพื่อที่จะได้มีโอกาสไปเรียนต่อยังต่างประเทศ วิชาวิศวกรรมไฟฟ้าในประเทศเยอรมันนี่ ศาสตราจารย์บุญชนะได้เริ่มทำงานเป็นเสมียนก่อนแล้วต่อมาย้ายไปเป็นช่างไฟ ซึ่งจะทำให้มีโอกาสได้รับการคัดเลือกส่งไปศึกษาต่อ ณ ประเทศเยอรมันนี่ ศาสตราจารย์บุญชนะใฝ่ฝันอยากจะไปศึกษาต่อยังต่างประเทศเป็นทุนอยู่แล้วจึงได้ไปสมัครเข้าทำงานที่นั่น แต่ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นพนักงานอยู่ไม่นานเขาให้ฝึกหัดเป็นช่างไฟ ซึ่งจะต้องติดไปกับขบวนรถไฟหลายครั้ง ในระหว่างนั้นต้องทำหน้าที่โยนหิน เข้าเตาไฟในหัวรถจักร และต้องเช็ดดูทำความสะอาดล้อส่วนต่างๆ ของหัวรถจักร โดยต้องงัดทั้งกำสั๊กกายและต้องเปราะอะเปื้อนน้ำมันขี้โล้ซึ่งใช้ในการล้างรถ ทำให้เกิดเป็นโรคหิดตามุมขนในมือและเป็นทั้งสอง

ข้างเป็นการทรมานมากจึงมีความรู้สึกว่าเป็นงานที่ไม่เหมาะกับสภาพของร่างกายถึงได้ลาออกตั้ง
ที่ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ กล่าวถึงว่า

"...การทำความสะดวกหิวรทจักร ไม่ใช่ใช้น้ำล้างเช็ดถูอย่างเดียวต้องใช้ผ้าชุบน้ำมันเช็ดถูด้วยมืออย่างแรง เนื่องจากตามแขนตามมือผมมีขนมากถึงกับมือเป็นหิดเลยเห็นว่าคงจะเอาดีทางนี้ไม่ได้แล้ว จึงลาออกไปเข้าเรียนเป็นนักเรียนไปรษณีย์โทรเลขและคมนาคมและเรียนอยู่ระยะหนึ่ง พร้อมกับสมัครสอบ ม.8 ได้ และพอดีกรมศุลกากรเรียกเข้าทำงาน จึงลาออก...²¹

จากประสบการณ์ที่ทำงานอยู่การรถไฟแห่งประเทศไทยเพียงระยะสั้นนี้ แต่มีอิทธิพลต่อความคิดของศาสตราจารย์บุญชนะที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้แก่ประเทศ โดยตามเสด็จวิธีการของเสด็จในกรมกำแหงเพชรจักรโยธิน สมัยทรงเป็นผู้บัญชาการรถไฟหลวง คือ ให้ความสำคัญและความตั้งใจของศาสตราจารย์บุญชนะได้บรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างมากในสมัยที่ท่านเป็นอธิบดีกรมวิเทศสหการ พ.ศ. 2506 และต่อมาอีกหลายปี มีหน้าที่ติดต่อขอทุนจากรัฐบาลต่างประเทศและมูลนิธิต่างประเทศมีบุคคลได้รับทุนจากรัฐบาลและมูลนิธิต่างประเทศ ซึ่งกรมวิเทศสหการได้จัดหามาแล้วและดำเนินการอยู่เป็นจำนวนมากนับพันคน ต่อมาศาสตราจารย์บุญชนะได้จัดตั้งมูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัยเพื่อให้นักเรียนนักศึกษาจนถึงทุกวันนี้ ประเด็นที่สำคัญในเรื่องนี้ก็คือ การบริจาคตริพย์กายและใจเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้เป็นยอดปรารถนาของศาสตราจารย์บุญชนะอย่างหนึ่ง

²¹ทรงวิทย์ แก้วศรี ประวัติและผลงานของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ,

การเรียนที่โรงเรียนกรมไพรชนีย์โทรเลข (ปี พ.ศ. 2471)

ในปี พ.ศ. 2471 เมื่อศาสตราจารย์บุญชนะ ยศถาวร ยังไม่ได้เข้ารับราชการที่กรม
ศุลกากร แล้ว จึงได้มาเข้าเรียนที่โรงเรียนกรมไพรชนีย์โทรเลข เป็นการเรียนเพื่อรอเวลา
เข้ารับราชการในภายหลัง ซึ่งในเรื่องนี้ศาสตราจารย์ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อผิดหวัง ไม่ได้เข้ารับราชการในกรมศุลกากร ข้าพเจ้าจึงไปศึกษาวิชาการ
ไพรชนีย์ที่โรงเรียนไพรชนีย์โทรเลข ซึ่งมีที่ทำการอยู่ใกล้ๆ กับกรมศุลกากร รมแม่ไม้"
เจ้าพระยา ตาบลสุวิวงศ์นั่นเอง ทำให้มีโอกาสหมั้นไปสอบถามเสมอเป็นครั้งคราว
ว่าเมื่อไรข้าพเจ้าจะถูกเรียกไปรับราชการกรมศุลกากรบ้าง..."²²

สำหรับการเป็นนักเรียนไพรชนีย์ในสมัยนั้น ถ้าใครเรียนดีก็ได้รับเงินเดือนละ 20
บาท ศาสตราจารย์บุญชนะก็เป็นผู้หนึ่งซึ่งจัดว่าเป็นนักเรียนดีคนหนึ่ง จึงได้รับเงินทุนค่าเล่าเรียน
ตามหลักฐานคำสั่งที่ 113/2471 เรื่องแจ้งรายชื่อนักเรียนซึ่งสอบไล่วิชาการไพรชนีย์โทรเลข
ประจำปีภาคในกลางปี พ.ศ. 2471 ดังต่อไปนี้

คำสั่งที่ 113/2471

แจ้งรายชื่อนักเรียนซึ่งสอบไล่วิชาการไพรชนีย์โทรเลข

ประจำปีภาคในกลางปี พ.ศ. 2471

ด้วยการสอบไล่นักเรียนประจำปีภาคในกลางปี พ.ศ.2471 เพื่อรับเงินทุนค่าเล่าเรียน
ตามระเบียบนั้น ครั้งนี้มีนักเรียนเข้าสอบไล่รวม 17 นาย กรรมการได้พร้อมกันทำการตรวจสอบ

²²ลงพิมพ์ใน "สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ พระยาอนุমানราชธอน ตามที่คณะของ
คณะผู้จัก "ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร พ.ศ. 2512.

และตัดสินเด็ดขาดแล้ว คงมีนักเรียนที่สอบไล่ได้คะแนนสูงตามข้อบังคับของโรงเรียน 10 นาย
คือ

1. นายปลั่ง แสนฤทธิ์
2. นายพูน เทศประทีป
3. นายประเสริฐ จุลละเกษ
4. นายตาด คุ้มไพโรจน์
5. นายจำรัส สิงหเดช
6. นายบุญขึ้น* ฮัตถการ
7. นายถวิล คงอยู่
8. นายประยงค์ ชาวีวรรณ
9. นายประเจียด วรมิศร์
10. นายกิมเสียง วิเชียรลักษณ์

ในจำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ตามรายชื่อข้างบนนี้ ขึ้นเดิมเป็นนักเรียนสามัญไม่ได้รับ

เงินทุนค่าเล่าเรียน 4 นาย คือ

1. นายพูน เทศประทีป
2. นายบุญขึ้น ฮัตถการ
3. นายถวิล คงอยู่
4. นายประเจียด วรมิศร์

เพราะฉะนั้น ให้เลื่อนนักเรียนสามัญ 4 นายนี้ขึ้นเป็นนักเรียนนิวสามัญรับเงินทุนค่าเล่าเรียน คนหนึ่งเดือนละ 20 บาท ส่วนนักเรียนอีก 6 นายขึ้นแรกเป็นนักเรียนนิวสามัญได้รับเงินทุน

* ชื่อเดิมของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ

ค่าเล่าเรียนอยู่แล้ว จึงให้คงรับไปตามเดิม

นักเรียนวิสามนัญ ซึ่งได้รับเงินทุนค่าเล่าเรียนมาแล้วแต่ต้นปีนั้นขึ้นนี้ตอบปัญหาได้คะแนน
ไม่ต่ำตามหลักสูตร จึงให้คงจ่ายเงินทุนค่าเล่าเรียนเสีย 1 นาย คือ

1. นายจำเนียร สารนาค

การจ่ายและคงจ่ายเงินทุนค่าเล่าเรียนดังกล่าวแล้วนั้น ให้เริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม
พ.ศ. 2471 เป็นต้นไป

ที่ว่ากรมไปรษณีย์โทรเลข

วันที่ 26 ตุลาคม พระพุทธศักราช 2471

(ลงชื่อ) อธิบดีเอก.....

ผู้รับตำแหน่งอธิบดี

หลังจากเป็นนักเรียนไปรษณีย์ไปได้เกือบ 1 ปี เพื่อรอเวลาเข้ารับราชการที่กรม
ศุลกากรนั้น ซึ่งในตอนนั้นศาสตราจารย์บุญชนะได้กล่าวไว้ถึงความตอนหนึ่งว่า

"...ความพยายามของข้าพเจ้าไม่ได้สูญเปล่า เพราะในที่สุดในปีต่อมา ท่านเจ้าคุณ
อนุমানราชชนกก็เกิดความเมตตาและรับข้าพเจ้าบรรจุเป็นข้าราชการในตำแหน่งเสมียน
ได้รับเงินเดือนๆ ละ 40 บาท โดยให้เริ่มเข้ารับราชการที่กองรายงาน หรือนัยหนึ่ง
กองสถิตินั่นเอง แต่โดยที่ตำแหน่งในกองรายงานไม่ว่าง จึงได้ขอยืมตำแหน่งจากกอง
ตรวจสินค้า ที่เรียกว่าพนักงานช่างข้าว มาให้ข้าพเจ้าอาศัยเบิกไปพลางก่อน..."²³

²³ เรื่องเดียวกัน,

ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าศาสตราจารย์อุษณะ อัดถากร เมื่อไม่ได้เข้ารับราชการที่กรมศุลกากรในปี พ.ศ. 2470 นั้นแล้ว ก็ไม่ได้ปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่กลับไปเข้าเรียนเป็นนักเรียนไปรษณีย์ และเรียนได้ดีอีกด้วยตั้งหลักฐานที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้ได้รับเงินเดือน เดือนละ 20 บาท เป็นทุนค่าเล่าเรียน และต่อมาก็ได้ลาออกไปเข้ารับราชการที่กรมศุลกากร ตามที่ตั้งใจมาแต่แรกเมื่อคราวสอบได้ในปี พ.ศ. 2470 ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

บทบาทและผลงานการเป็นนักเขียน-นักประพันธ์

ความใฝ่ฝันที่จะเป็นนักประพันธ์ของศาสตราจารย์ประกอบกับการได้สัมผัสกับบรรยากาศในช่วงเวลานั้น เป็นบรรยากาศที่คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาสูงสมัยนั้นต่างมุ่งหวังที่จะเป็นนักเขียน-นักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงในอนาคตกันเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะทั่วไปของนักเขียนเวลานั้นเป็นนักเขียนสมัครเล่น การเขียนหนังสือเป็นการเขียนเพื่อเกียรติและเพื่อความบันเทิงใจมิใช่เป็นวิชาชีพ²⁴ นักเขียนนวนิยายในวัยใกล้เคียงกันเวลานั้น ซึ่งต่อมามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา), ม.จ.อากาศดาเงิงฯ, สด ภูมระโรหิต. โชติ แพร่พันธ์ (ยาขอบ) เป็นต้น ศาสตราจารย์อุษณะ อัดถากร ก็เป็นผู้หนึ่งที่ยากจะเป็นนักเขียน-นักประพันธ์เหมือนกับเขาบ้าง ดังที่ศาสตราจารย์อุษณะ อัดถากร ได้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้าอยากเป็นนักประพันธ์ตั้งแต่สมัยที่ยังอยู่บ้านนอก เพราะหลวงสารานุประพันธ์เขียนนวนิยาย ลงในหนังสือเสนาสารชื่อเรื่องว่า "แพรวดา" เป็นที่นิยม

²⁴ศรีบูรพา, ประสบการณ์ของนักเขียนผู้หนึ่ง, "สารธาร" (5 กันยายน 2501).
หาอ่านได้ในกุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่องของเขาและศรีบูรพาภิณฑลประพันธ์ในบรรณนิพนธ์
(กทม. : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2529). หน้า 85-87.

แพรวหลายมากในสมัยนั้น ข้าพเจ้ายังเล็กอยู่ แต่ก็ได้ยินผู้ใหญ่พูดถึงข้าพเจ้าจึงอยาก
 เป็นนักประพันธ์นวนิยายบ้าง เมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ ราวพ.ศ. 2467-2468 ก็ได้ลอง
 เขียนนวนิยาย เรื่องสั้น ส่งไปลงหนังสือพิมพ์เช่น เดลิเมล์วันจันทร์ และไทยใหม่
 แต่เขาไม่ลงให้ก็เลยต้องระงับ...²⁵

พื้นฐานในการเขียนหนังสือของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ เริ่มต้นเมื่อศาสตราจารย์บุญชนะฯ มีอายุได้เพียง 14 ปี เท่านั้น โดยได้รับรางวัลที่ 1 จากการเขียนประกวดเรียง
 ความขึ้นในขณะที่กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยม ที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น แต่ผลงานด้านวรรณกรรมทาง
 วิชาการเริ่มปรากฏเมื่อศาสตราจารย์บุญชนะได้เข้าไปรับราชการที่กรมศิลปากร กระทรวงการ
 คลัง โดยศาสตราจารย์บุญชนะได้รับการสนับสนุนจากพระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียรโกเศศ)
 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นบูรพาจารย์ของศาสตราจารย์บุญชนะในด้านการเขียนหนังสือ และแปลหนังสือ
 ภาษาอังกฤษ ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์บุญชนะตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อไปเริ่มรับราชการกรมศิลปากรใหม่ฯ ท่านเจ้าคุณอนุมานราชชน ได้เรียกให้
 ข้าพเจ้าไปพบหลายครั้ง บอกว่าจะฝึกหัดข้าพเจ้าให้มีความรู้ความสามารถในการเขียน
 หนังสือ และแปลหนังสือภาษาอังกฤษ เช่นเดียวกับที่ปรึกษาชาวอังกฤษได้อบรมท่านมา
 แล้ว ท่านได้เริ่มมอบหนังสือภาษาอังกฤษที่เป็นนิทานให้ข้าพเจ้าแปลหลายเล่มด้วย และ
 ข้าพเจ้าก็ได้แปลส่งให้ท่านเป็นครั้งคราวอยู่เสมอ ท่านตรวจดูจนพอใจได้ ท่านก็ส่งกลับ
 ลงมา และได้แนะนำให้ข้าพเจ้ารู้จักกับเจ้าหน้าที่โรงพิมพ์ไท เพื่อพิมพ์จำหน่ายต่อไป
 ตลอดเวลาที่ท่านใช้ข้าพเจ้าในการแปล และเรียบเรียงหนังสือต่างๆ เหล่านี้ ท่านบอก
 ข้าพเจ้าว่า เพราะเห็นว่าข้าพเจ้าสนใจในเรื่องหนังสือ และมีแว้วว่าจะเอาดีทาง

²⁵บุญชนะ อັตถการ, "ชีวิตและความฝัน" (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศาสตราจารย์
 บุญชนะ อັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์, 2529), หน้า 7.

หนังสือได้ และคงจะมีความสามารถเขียนหนังสือได้เป็นเล่มๆ ค่อยไปในภายหน้าท่าน บอกว่า ได้อ่านบทความของข้าพเจ้าในหนังสือพิมพ์ "สนนงโอบุส" ของสภาภาษาชาติ และ "ไทยเกษม" ในสมัยนั้นมาแล้ว เห็นว่าพอใช้ได้ ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชน ได้ให้ ความกรุณาแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลาที่ท่านรับราชการอยู่ และได้ให้ความกรุณาแก่บุคคลอื่น ในท่านองเดียวกันด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นต่อมาได้กลายเป็นนักเขียนที่สำคัญ ในยุคหลังๆ อีกหลายคน นอกจากนี้ท่านยังเลือกหนังสือต่างๆ ในห้องสมุดของท่านเกี่ยวกับ วิชาปรัชญาและเศรษฐศาสตร์มาให้ข้าพเจ้าอ่านอยู่เสมอ ทำให้ข้าพเจ้ามีความรู้ใน สองวิชานั้นมาตั้งแต่ครั้งข้าพเจ้าอายุเพียง 18-20 ปี เท่านั้น ความรู้จากหนังสือที่ท่าน หมายมาให้อ่านนั้น ยังคิดเป็นอุปนิสัย จิตใจของข้าพเจ้ามาแต่ครั้งนั้น ซึ่งส่งผลให้ข้าพเจ้า อยู่จนทุกวันนี้

เหตุดังกล่าวนี้ข้าพเจ้ามีความรู้สึก ว่า ท่านเจ้าคุณอนุมานราชชนไม่ได้เป็นนายหรือ ผู้บังคับบัญชาในทางราชการของข้าพเจ้าแต่เพียงอย่างเดียว ท่านยังเป็นอาจารย์ของ ข้าพเจ้าด้วย จึงได้เรียกท่านว่าอาจารย์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา...²⁶

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าการเขียนครั้งแรกนั้นทางหนังสือพิมพ์บาง ฉบับดังกล่าวจะไม่ลงนวนิยายเรื่องนั้น ที่ศาสตราจารย์บุญชนะเขียนส่งไปลงให้ก็ตาม แต่ความคิด ที่จะเป็นนักประพันธ์ของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ที่เฝื่อนไว้เดิมนั้นก็ยังไม่หมดไป เพียง แต่เปลี่ยนไปเขียนแนวใหม่ ดังที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้กล่าวไว้ว่า

"...ความคิดที่จะเป็นนักประพันธ์ของข้าพเจ้ายังไม่หมดไป ได้พยายามอ่านหนังสือ ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องปรัชญาชีวิตตามที่เจ้าคุณอนุมานราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ)

²⁶บุญชนะ ฮัตถการ, ชีวิตการทำงานของบุญชนะ ฮัตถการ, (พระนคร : บริษัท ประชาช่าง จำกัด, 2513) หน้า 24-25.

ได้ถูกฉายให้ยืมอ่าน ข้าพเจ้าได้เขียนเป็นบทความและความคิดเห็นเกี่ยวกับปรัชญาชีวิต
ไปลงในเคลลีเมลล์วันจันทร์ และไทยใหม่ หนังสือพิมพ์ที่รับลงหลายเรื่องด้วยกัน ทำให้
ข้าพเจ้ามีกำลังใจมากยิ่งขึ้น และต่อมาได้เขียนหนังสือออกเป็นเล่มชื่อว่า "ปัญหา
มนุษยภาพ" (Human Problems) ได้ลงทุนพิมพ์เป็นจำนวน 1,000 เล่ม ขายเล่มละ
1 บาท ข้าพเจ้าใช้เวลาเขียนหนังสือเล่มนี้อยู่สองปี พิมพ์ออกจำหน่ายหลังจาก พ.ศ.
2476 แต่ปรากฏว่าต้นทุนหายปลายสูญหลุด ในทางการค้าเรียกว่า ไม่ประสบความสำเร็จ
สำเร็จ แต่ข้าพเจ้าก็ภูมิใจว่าได้เขียนหนังสือพิมพ์จำหน่ายเป็นเล่มได้

นอกจากหนังสือปัญหามนุษยภาพแล้ว ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือและพิมพ์จำหน่าย
อีกเล่มชื่อว่า "ศาราวีธิเวียนกฎหมาย" หลังจากข้าพเจ้าสอบไล่ เนติบัณฑิตได้
เกียรตินิยม เมื่อปี 2476 หนังสือเล่มนี้เวลานี้หาต้นฉบับไม่ได้แล้ว...²⁷

จากการเขียนหนังสือสองเล่มนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ
ยังสนใจที่จะเป็นนักเขียนหรือนักประพันธ์อยู่มากพอสมควร

นอกจากนี้แล้วยังมีงานเขียนหนังสือเป็นเล่มอีกหลายเล่ม ที่สะท้อนให้เห็นว่าความ
พยายามที่ต้องการเป็นนักเขียนหรือนักประพันธ์ของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ นั้นมีอยู่ตลอด
เวลาไม่เปลี่ยนแปลง ดังที่ปรากฏในความตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อข้าพเจ้าไปเรียนทำปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกาพ.ศ.
2499 และไปเรียนหลักสูตรระยะสั้นเรื่อง ทัศนศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด
ประเทศอังกฤษ พ.ศ. 2503 กลับมาแล้ว ข้าพเจ้าได้อ่านตำราภาษาอังกฤษอีก
เรียกว่านับร้อยเล่มเกี่ยวกับวิชาการบริหารเศรษฐกิจและการคลัง ทำให้ข้าพเจ้า

²⁷บุญชนะ อັตถการ, ชีวิตและความฝัน (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศาสตราจารย์
บุญชนะ อັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์, 2529), หน้า 7-8.

เขียนหนังสือเป็นเล่มได้อีกหลายเล่ม

ถ้าจะนับบทความ และเอกสารที่ข้าพเจ้าเขียนในระยะนั้นเมื่อเขียนอันมาก สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ได้รวบรวมไว้ว่ามีจำนวนถึง 448 เรื่องด้วยกัน ดังปรากฏใน
หนังสือ "บรรณานุกรมงานส่วนบุคคลของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ..."²⁸

เรื่องนี้ก็เป็นบทเรียนว่า ความใฝ่ฝันของผู้อยากเป็นนักเขียนหรือนักประพันธ์นั้น ถึง
แม้จะเขียนนวนิยายไม่ได้ แต่ก็อาจเป็นนักเขียนในวิชาการแขนงอื่นๆ ได้เหมือนกัน ซึ่งเรื่องนี้
ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จก็
ย่อมอยู่ที่นั่น จึงเห็นได้ชัดว่าศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ นั้นมีความวิริยะ อุตสาหะ ในงาน
วิชาการนี้เป็นอย่างยิ่ง จนได้ขึ้นชื่อว่าเป็นนักวิชาการคนหนึ่งที่ เป็นผู้บุกเบิกให้มีการเขียนตำรา
วิชาการบริหาร เศรษฐกิจและการคลัง ฯลฯ ซึ่งในเรื่องนี้ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ได้
กล่าวไว้ความตอนหนึ่งว่า

"...ข้าพเจ้ารู้ว่าเรื่องที่ข้าพเจ้าเขียนนั้นไม่ใช่ *original* เสมอไป แต่ก็เป็นการ
ริเริ่มและทำให้มีนักวิชาการอื่นๆ ตื่นตัวและเขียนตำราต่อมากมากขึ้นๆ ก่อนหน้านั้น
อาจารย์แต่ละท่านมักจะไม่อยากเขียนตำรา เพราะไม่คุ้มกับการลงทุนลงแรง มาใน
ระยะหลังๆ นี้แนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปในทางบวก ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าอย่างน้อยก็มีส่วน
ทำให้มีนักวิชาการและอาจารย์ทั้งหลายพยายามมากขึ้นในการที่จะเสียสละอุทิศเวลา
เขียนหรือแปลตำราให้เป็นประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง..."²⁹

²⁸บุญชนะ อັตถการ, ชีวิตและความฝัน (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
ศาสตราจารย์บุญชนะอັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์, 2529) หน้า 8-9.

²⁹บุญชนะ อັตถการ, อ้างแล้ว หน้า 10.

การทำงานที่กรมศุลกากร และการเรียนต่อที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ได้เริ่มเข้ารับราชการที่กรมศุลกากร เมื่อปี พ.ศ. 2471 ในตำแหน่งเสมียนโดยสอบแข่งขันจากผู้เข้าสอบในวันเดียวกัน จำนวนร้อยกว่าคน ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะ สอบได้เป็นที่ 2 เหตุการณ์ตอนนี้ศาสตราจารย์บุญชนะกล่าวว่า

"...ในราวปี พ.ศ. 2470 ได้มีประกาศกรมศุลกากร เปิดรับสมัครสอบแข่งขันผู้ที่
จะเข้ารับราชการในกรมนั้น ข้าพเจ้าก็สนใจไปสมัครสอบกับเขาด้วย ปรากฏว่ามี
ผู้ที่มาสมัครสอบรวมทั้งสิ้นประมาณ 100 คน เมื่อประกาศผลสอบแล้ว ปรากฏว่า
ข้าพเจ้าสอบได้เป็นที่ 2 โดยเจ้าคุณสุพรรณสมบัติ ซึ่งขณะนั้นรักษาการในตำแหน่ง
อธิบดี ทำหนังสือแจ้งเป็นภาษาอังกฤษให้ข้าพเจ้าไปรายงานตัวเพื่อเข้ารับราชการ
ต่อไป ในการไปรายงานตัวคราวนี้ ก่อนจะพบกับเจ้าคุณสุพรรณสมบัติ ข้าพเจ้าได้
พบกับท่านเจ้าคุณอนุমানราชธน ผู้ช่วยอธิบดีด้วย ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าท่านเจ้าคุณ
อนุমানราชธนได้บอกว่า ข้าพเจ้าหน้าตาดี แต่เพราะยังเด็กอยู่มาก (ข้าพเจ้าอายุ
17 ปี) ยังไม่ควรเข้ารับราชการ ข้าพเจ้าจึงต้องกลับ เพื่อรอเวลาเข้ารับราชการ
ในภายหลัง เพราะการบรรจุบุคคลเข้ารับราชการในกรมศุลกากรในสมัยนั้น เปิด
โอกาสให้แก่ผู้ที่รับราชการทหารแล้วเสียก่อน ข้าพเจ้าจึงทราบว่า เป็นเพราะเหตุ
นี้กระมัง จึงปรากฏว่าเมื่อข้าพเจ้าไปสมัครสอบอยู่นั้นมีนายทหารชั้นสัญญาบัตรไปสมัคร
สอบด้วยเป็นจำนวนมาก..."³⁰

³⁰ ลงพิมพ์ใน "สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ พระยาอนุমানราชธนตามทัศนะของคน

ความที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากกร เป็นคนมีความใฝ่ฝันที่ค่อนข้างสูง ตลอดจนเป็นคนช่างสังเกตช่างคิด ชอบศึกษา และจดจำสิ่งที่ดี ๆ นานมาเป็นแบบอย่างใซ้อยู่เสมอ หลังจากที่ทำงานศุลกากรไปได้ในระยะหนึ่ง ศาสตราจารย์บุญชนะมองดูเหตุการณ์ในอนาคตที่จะก้าวต่อไปนั้นดูจะมีคมน ดังที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้เล่าถึงความหลังเมื่อครั้งที่เข้าทำงานศุลกากรใหม่ๆ นั้น ไว้ตอนหนึ่งว่า

"...ระหว่างที่ทำงานศุลกากรนั้น ข้าพเจ้ามองดูเหตุการณ์ในอนาคตที่จะก้าวต่อไปนั้นดูจะมีคมน จึงเริ่มสำรวจดูประวัติบุคคลในกรรมนี้ที่ข้าพเจ้ารู้สึกเห็นพอจะเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตก็คือ เจ้าคุณอนุমানราชชน รองอธิบดีกรมศุลกากรในสมัยนั้น และหลวงอัมพิสสุการ ตำแหน่งท่านเป็นหัวหน้ากอง

เจ้าคุณอนุমানราชชน ท่านเรียนจบโรงเรียนอัสสัมชัญชั้น 4 แต่ภาษาอังกฤษดีมาก ได้ที่ปรึกษาชาวอังกฤษสองคนชื่อ Maxwel และ Nunn ช่วยสอนและแนะนำภาษาอังกฤษและวิธีการทำงานต่างๆ ให้ ส่งผลให้ท่านมีความรู้ความสามารถสูงมาก จนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลำดับ และในภายหลังได้กลายเป็นอธิบดีกรมศุลกากรผู้มีชื่อเสียงเมื่อระหว่างปี 2490-2500 ส่วนอีกท่านหนึ่ง คือ หลวงอัมพิสสุการ (สนม) นั้น พื้นการศึกษาโรงเรียนมัธยมไม่ปรากฏ แต่ได้เรียนพิเศษในโรงเรียนภาคค่ำ จนมีความรู้ภาษาอังกฤษแตกฉานมาก ภายหลังได้เข้าเรียนโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม สอบได้เป็นเนติบัณฑิต จึงได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นอย่างรวดเร็วมาก ท่านทั้งสองนี้เป็นตัวอย่างชีวิตซึ่งข้าพเจ้าได้พยายามยึดถือต่อมา..."³¹

³¹บุญชนะ อัดถากกร, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย,

(กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากกร เพื่อการศึกษาและวิจัยจัดพิมพ์, 2526)

นอกจากนี้ศาสตราจารย์บุญชนะยังกล่าวถึงหนังสือของหลวงวิจิตรวาทการเล่มหนึ่ง ซึ่ง
มีอิทธิพลต่อความคิดของท่านในช่วงนั้นว่า ถ้าไม่ได้อ่านหนังสือ "มันสมอง" ของหลวง
วิจิตรวาทการเล่มนั้นเมื่ออายุ 18-19 ปีแล้ว ชีวิตคงจะดำเนินไปอีกแบบหนึ่ง คั้งที่
ศาสตราจารย์บุญชนะกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งคั้งนี้

"...ข้าพเจ้าอ่านหนังสือมันสมองของหลวงวิจิตรวาทการหลายจบ หนังสือนี้สอนให้
ข้าพเจ้าเป็นคนที่มีความขยันหมั่นเพียรเสมอต้นเสมอปลาย ให้ตั้งจุดหมายของชีวิต
ให้เรียนและทำงานไปตามทางที่จะไปสู่จุดหมายทุกขณะ ทุกลมหายใจ ข้าพเจ้าตัดสินใจ
ในขณะที่นั้นว่า จะต้องมีโอกาสเกี่ยวกับหนังสือ จะต้องเป็นเนติบัณฑิตไทย จะต้องเรียน
ภาษาอังกฤษให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ จะต้องไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ และเฝ้าฝัน
ว่าควรจะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไปจนถึงเป็นอธิบดีกรมใดกรมหนึ่ง และมีโอกาสไปรับ
ราชการ ณ ต่างประเทศ และเป็นถึงเอกอัครราชทูต ตั้งใจจะสร้างฐานะของตน
เอง และครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น ให้ลูกได้รับการศึกษาอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ สำหรับ
ตำแหน่งงานทางการเมืองนั้น ข้าพเจ้ามาคิดภายหลังเมื่อเวลาล่วงไปนานแล้วว่า
น่าจะเบี่ยงเบนไปทำงานรับใช้ชาติบ้านเมือง และเฝ้าฝันว่าคงจะมีโอกาสรับใช้พี่น้อง
ชาวภาคอีสาน โดยควบคุมนโยบายเพื่อนำมาซึ่งความเจริญของชาวชนบทภาคอีสาน
ให้ลืมตาอ้าปากเท่าที่จะสามารถทำได้

ความรู้สึกของข้าพเจ้าในขณะนั้นก็คือยึดหนังสือมันสมองเป็นที่ปรึกษาของชีวิต เมื่อ
มีปัญหาทางใจก็ได้อาศัยหนังสือเล่มนี้เป็นเพื่อนตลอดเวลา จึงทำให้รู้สึกว่าหลวง
วิจิตรวาทการเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าจริงๆ แม้อ้อมาอีกหลายปีกว่าข้าพเจ้าจะได้พบ

กับท่าน ข้าพเจ้าก็มีความเคารพนับถือท่านเหมือนเป็นอาจารย์ตลอดมาแต่บัดนั้น...³²

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2474 ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ได้สมัครเข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และเรียนจบเป็นเนติบัณฑิตเกียรตินิยม อันดับ 2 ในปี พ.ศ. 2476 ในระหว่างนั้น โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม นี้ ได้ไปรวมอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว

เรื่องการเรียนอยู่ในโรงเรียนกฎหมาย ท่านได้เขียนเอาไว้ในประวัติ คุณสำราญ อิมะไชย ว่า

"คุณสำราญ อิมะไชย เป็นเพื่อนรักขงของข้าพเจ้าคนหนึ่ง เราเริ่มรับราชการที่กรมศุลกากรสมัยเดียวกัน ในขณะที่เราก็กำลังศึกษาอยู่ที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อปี พ.ศ. 2474 ซึ่งในระยะต่อมา โรงเรียนกฎหมายได้โอนมารวมอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากจะทำงานติดต่อกันอย่างใกล้ชิดแล้ว เรายังช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการศึกษากฎหมายด้วย กล่าวคือ พอถึงเวลารับประทานอาหารกลางวันเสร็จแล้ว ข้าพเจ้า, คุณสำราญ กับ คุณหลวงไพรัชธนกิจ (แดง ทุมวิภาค) จะมานั่งประชุมกัน ผลัดเปลี่ยนกันอธิบายวิชากฎหมาย ลักษณะต่างๆ ตามที่แต่ละคนได้ไปศึกษาเตรียมมา และได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด กันอยู่เป็นประจำ

³²บุญชนะ อັตถการ, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย,

(กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัยจัดพิมพ์, 2526)

การซื้อคำบรรยายของอาจารย์มาอ่านล่วงหน้าอย่างเดียวยังไม่พอ เพราะการศึกษากฎหมายสมัยนั้น ทั้งอาจารย์ และผู้ออกข้อสอบถือว่าการอ่านคำพิพากษาศาลฎีกาเก่าๆ ราว 20-30 ปี ล่วงมาแล้ว เป็นของจำเป็นอย่างยิ่ง นักศึกษาแต่ละคนจึงต้องร่วมกันศึกษาเป็นกลุ่มๆ ต่างคนต่างไปอ่านตำรา มา แล้วนำมาพูดกันในที่ประชุม กลางวันบ้าง กลางคืนบ้าง ข้าพเจ้าเองนอกจากร่วมในกลุ่มศาลฎีกาในตอนกลางวันแล้วยังร่วมกันอีกกลุ่มหนึ่งกับคุณอัมพร คุณเกษม ที่บ้านถนนมหาพฤฒาราม ซึ่งพบกันตอนกลางคืนด้วย

การศึกษาเป็นกลุ่มนี้ได้ช่วยให้เราทั้งสามคนในกรมศาลฎีกาสามารถสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ในปี พ.ศ. 2476 ร่วมกันทำให้เราดีใจมาก และทางราชการสมัยนั้นก็ถือเป็นทางปฏิบัติที่จะตอบแทน โดยให้บำเหน็จ เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง ได้เร็วขึ้น เนื่องจากข้าพเจ้าสอบได้คะแนนเกียรตินิยม จึงได้รับบรรจุในตำแหน่งที่หน้าหน้าคุณสำราญไปบ้าง ส่วนคุณหลวงไพโรจน์ภักดิ์นั้น ท่านได้รับเงินเดือนสูงแล้ว การสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตจึงไม่มีผลโดยตรงในทางตำแหน่งมากนัก..."³³

ในแนวความคิดทางการเมืองหรือความสนใจในการเมือง ของ ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ นั้น ได้เริ่มต้นจากที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ซึ่ง ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ได้กล่าวไว้ว่า

"...ตอนนั้นผมเรียนกฎหมายเป็นเนติบัณฑิตแล้ว ได้รับการศึกษาเรื่องการเมือง จะว่าได้รับอิทธิพลจากใคร ได้รับอิทธิพลจากหลวงประดิษฐมนูธรรม ซึ่งเป็นอาจารย์

³³คุณสำราญ อิมะไชย, 2517.

สอนกฎหมายปกครองเมื่อปี 2474 ให้แก่นักเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม สมัย
 นั้นการสอนกฎหมายปกครองเวลานั้น ก็เอากฎหมายรัฐธรรมนูญมาสอนด้วย ในปี
 2474 นั้น ยังไม่มีรัฐธรรมนูญ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินเหนือ
 กฎหมาย การที่เอากฎหมายรัฐธรรมนูญของต่างประเทศมาสอนให้รู้ ว่า อาณา
 อธิปไตย แบ่งเป็น 3 ส่วน นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ นี้ เป็นการให้ Idea ว่า
 ประเทศไทยควรจะเปลี่ยนแปลงเสียที แต่ท่านก็ไม่ได้สอนชด้อย่างนั้น เป็นแต่สอน
 ให้รู้ ว่า ต่างประเทศเขาเป็นอย่างไร นักศึกษาก็ตื่นตื่นกันมากกว่า อ้อเป็นอย่างนี้หรือ
 เพราะเมืองเราอาณาจักรอยู่ที่พระมหากษัตริย์องค์เดียว และมีอภิรัฐมนตรี (ที่ปรึกษา
 ในหลวง) และก็มีเสนาบดี ซึ่งเป็นคณะรัฐมนตรีของพระเจ้าแผ่นดินด้วย และก็มีที่
 ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดินด้วย อภิรัฐมนตรีคือ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็น
 ประธาน เทศบาลก็เกิดในสมัย 2477 นักเรียนกฎหมายที่จบรุ่นเดียวกับผมร้อยกว่า
 คน ก็ไปสมัครเป็นพนักงานเทศบาล อาจารย์หลวงประดิษฐมนูธรรมมีอิทธิพลมาก
 เพราะส่งพวกนี้ไปเป็นพนักงานเทศบาลประจำทุกจังหวัด แต่ผมไม่ได้สมัครไป ผมคง
 อยู่กรุงเทพฯสมัครเป็นผู้แทนตำบล ถ้าถามความรู้สึกว่า ได้รับอิทธิพลแนวความคิด
 ทางการเมืองมาจากไหน มาจากเรียนกฎหมายปกครองจากอาจารย์หลวงประดิษฐ
 มนูธรรม..."³⁴

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า คำอธิบายกฎหมายปกครองนี้ เป็นวิชาใหม่ที่เพิ่ม
 เริ่มสอนครั้งแรกที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถากร เป็น

³⁴สัมภาษณ์ บุญชนะ อັตถากร, ตุลาการรัฐธรรมนูญ, 6 พฤศจิกายน 2535.

นักศึกษากฎหมายรุ่นแรกที่ได้เรียนกฎหมายปกครองนี้ตามหลักสูตรใหม่ของสภานิติศึกษา³⁵ โดยหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้สอนคนแรกในปี 2474 และสอนต่อมาในปี 2475 วิชากฎหมายปกครองนี้เป็นวิชาที่มีความเจริญมากในประเทศฝรั่งเศส แต่ยังไม่มีการรวบรวมไว้ในประเทศไทย³⁶ จึงเป็นวิชาใหม่และความรู้ใหม่สำหรับคนไทยในเวลานั้น

เมื่อสอบกฎหมายได้แล้ว ในปี พ.ศ.2477 ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นประจำแผนก โดยได้รับการขึ้นเงินเดือนจาก 50 บาท เป็น 110 บาทเป็นการขึ้นเงินเดือนข้ามหลายขั้นด้วยกัน เป็นกรณีพิเศษ เนื่องจากสอบได้คะแนนเกียรตินิยม และในปีต่อๆ มาก็ได้เลื่อนตำแหน่งต่อไปโดยไม่หยุดยั้ง ดังที่ชิน ชูมูม อดีตข้าราชการกรมตุลาการคนหนึ่งได้เขียนบันทึกเรื่อง "เมื่อ ฯพณฯ บุญชนะ อัดถากร ท้างานที่กรมตุลาการ" ไว้ตอนหนึ่งซึ่งมีใจความดังนี้

...ในปี พ.ศ.2479 ได้เลื่อนเป็นหัวหน้าแผนก สาราบรรณ แล้วย้ายไปดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกพิพิธการตุลาการ ในปี พ.ศ.2481 และต่อๆ มา ได้ไปดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกกฎหมาย และแผนกพิทักษ์ตุลาการด้วย ในสมัยต่อมาจนถึงปี พ.ศ.2485 ได้รับแต่งตั้งเป็นตุลาการ เขต 3 (ผู้ตรวจราชการตุลาการ) ในจังหวัดพระนคร ซึ่ง

³⁵ สภานิติศึกษา ตั้งแต่ปี 2467 มีหน้าที่จัดระเบียบ และวางหลักสูตรการศึกษารวม ทั้งมีหน้าที่ควบคุมกิจการของโรงเรียนกฎหมายโดยตรง ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญา ว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), หน้า 136.

³⁶ แอล คูปลาตร์, "วิเคราะห์ศัพท์คำกฎหมายปกครอง" นิติสารสิน แผนกสามัญปีที่ 1 เล่ม 1 : หน้า 42-49. (ดร.แอล คูปลาตร์ เป็นผู้อำนวยการแผนกวิชาแห่งสภานิติศึกษา)

ควบคุมด้านที่อยู่ในความรับผิดชอบตามชายฝั่งทะเล (ยกเว้นกรุงเทพฯ) ตั้งแต่จังหวัด
ตราดไปจนถึงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สำหรับทางบกก็มีด่านอรัญประเทศ จังหวัด
ปราจีน ด้านแม่สาย จังหวัดเชียงราย ด้านแม่ฮ่องสอน และด่านแม่สอด จังหวัดตาก
ในปี พ.ศ.2486 ๗๗ฯ ได้รับเลื่อนเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก ซึ่งในสมัย
นั้นถือว่าได้รับตำแหน่งเร็วมาก เพราะอายุเพียง 30 เศษเท่านั้น ๗๗ฯ ได้ลาออก
จากราชการในปี พ.ศ.2494³⁷

ต่อมาเมื่อพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ทรงพ้นจากตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร
ไปทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงการคลังแล้ว ชีวิตราชการของศาสตราจารย์บุญชนะ
ฮัตถการ ก็เริ่มฮับเฉาลง และถึงกับต้องลาออกจากราชการในที่สุด

เหตุการณ์ในชีวิตราชการตอนนี้ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ได้เขียนเล่าไว้ในบท
ท้ายของหนังสือ เรื่องมหาบุรุษแห่งมหาสงครามโลก ครั้งที่สอง ซึ่งมีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า
"...พ.ศ.2489 เหตุการณ์ได้บรรดาให้นายสุวิชัย พันธเศรษฐ เพื่อนเนติบัณฑิตรุ่น
เดียวกันได้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง คุณสุวิชัยได้เรียกข้าพเจ้าไปพบ ถามข่าว
คราวทุกข์สุขส่วนตัว แล้ววกไปเรื่องราวในกรมศุลกากร และในที่สุดได้เอาบัตร
สนเท่ห์กล่าวหาอธิบดีกรมศุลกากรสมัยนั้นว่าคอร์รัปชันมาให้ข้าพเจ้าอ่าน 2 - 3 ฉบับ
แล้วถามว่าเป็นจริงหรือไม่ ข้าพเจ้าได้ตอบว่ามีผู้กล่าวกันทั่วไป แต่ทางที่ดีควรเรียก
ข้าราชการศุลกากรที่พอจะรู้เรื่องไปสอบถาม คุณสุวิชัยได้ทำตามคำแนะนำเมื่อเรียก
ข้าราชการไปสอบถามได้ประมาณ 10 คน โดยมี ม.จ.วิมวาทิตย์ ระพีพัฒน์ และ

³⁷ชิน ชุมรวม, "เมื่อ ๗๗ฯ บุญชนะ ฮัตถการ ทำงานอยู่ที่กรมศุลกากร," ใน ชีวิต
การทำงานของบุญชนะ ฮัตถการ 15 กรกฎาคม 2513, (พระนคร : ประชาช่าง, 2513)

หลวงอรรถสารประสิทธิ์ นั่งฟังอยู่ด้วย ก็ลงความเห็นว่ามีมูล ควรจะตั้งกรรมการสอบสวน อธิบดีกรมศาลการจึงถูกสั่งพักราชการและรัฐบาลได้ตั้งกรรมการสอบสวนเพื่อจะฟ้องร้องยังโรงศาลต่อไป ข้าพเจ้าได้ถูกระบุให้เป็นพยานด้วยผู้หนึ่ง... 38

หลังจากนั้นต่อมาศาสตราจารย์บุญชนะได้รับคำสั่งให้ไปปฏิบัติงานที่กระทรวงการคลัง โดยจะให้โอนก็ไมโอน จะให้ย้ายก็ไม่ย้าย คือไม่ให้ขาดจากตำแหน่งเดิมท่านก็เลยต้องไปปฏิบัติราชการทั้งสองแห่ง ไปๆ มาๆ ทั้งที่กรมศาลการและที่กระทรวงการคลัง และแล้วก็กล่าวหาว่า ศาสตราจารย์บุญชนะ "ขัดคำสั่ง" ได้ตั้งกรรมการสอบสวนทางวินัยขึ้น พร้อมกับสั่งพักราชการ แล้วปลดออกไปจากกรมศาลการ ศาสตราจารย์บุญชนะได้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมอยู่เกือบประมาณ 5 ปี ในที่สุดก็มีคำสั่งให้ศาสตราจารย์บุญชนะกลับเข้ารับราชการตามเดิม พ้นจากความผิดทั้งปวง แต่ต่อมาก็ถูกสั่งย้ายไปอยู่หัวเมือง ศาสตราจารย์บุญชนะจึงตัดสินใจลาออกจากราชการกรมศาลการเมื่อปี พ.ศ. 2494

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ที่เคยตั้งปณิธานมุ่งมั่นกับการรับราชการเมื่อตอนเป็นเด็กครั้งนั้น เพื่อดำเนินรอยตามบรรพบุรุษฝ่ายมารดา จึงเป็นอันยุติลง ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ก็เปลี่ยนเส้นทางเดินชีวิตใหม่ ด้วยการประกอบธุรกิจส่วนตัว อาทิเช่น เป็นนายความ และธุรกิจซื้อขายที่ดินในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงมีโอกาสอบชิงทุนไปศึกษาต่อปริญญาโท ที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วกลับมาเป็นอาจารย์ที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2499 และด้วยความที่เป็นผู้ที่ไม่ยอมหยุดนิ่งจึงได้เขียนตำรับตำรา และบทความต่างๆ ขึ้นมากมาย แล้วก็เป็นเรื่องที่ไม่คาดฝันในชีวิตของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ในปลายปี พ.ศ. 2501 ศาสตราจารย์

³⁸บุญชนะ อัดถาวร, มหาบุรุษแห่งมหาสงครามโลก ครั้งที่สอง, (พระนคร :

บุญชนะก็ได้มีโอกาสเข้าไปมีบทบาททางการเมืองไทยหลายยุคหลายสมัย นับตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งปัจจุบันนี้ในบทบาทต่างๆ อันหลากหลาย ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวต่อไปในบทที่ 3 และบทที่ 4

ข้อสังเกตจากการศึกษาประวัติและผลงานในเบื้องต้นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ นั้น ท่านเป็นผู้ "ผีเสื้อ" มีอุดมคติแน่วแน่ในการที่จะสร้างความเป็นฝักใฝ่มั่นคงๆให้แก่ตนเอง ครอบครัว และวงศ์ตระกูลมาตั้งแต่เยาว์วัย ความเป็นคนช่างคิดช่างสังเกต และพยายามยึดถือแต่แบบอย่างที่ดีของบุคคลอื่นเป็นทีฏฐานนุคตินี้เองที่ทำให้ท่านก้าวไกลก้าวหน้ามาก ท่านจะพยายามมองเอาแต่ส่วนดีของบุคคลอื่นมาเป็นแบบอย่างอยู่เสมอ ซึ่งทั้งนี้จะได้เห็นได้จากข้อเขียนของท่านเกี่ยวกับบุคคลต่างๆ เช่น หลวงประดิษฐมนูธรรม พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชนิกุลประพันธ์ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช พระยาอนุমানราชชน พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย หลวงวิจิตรวาทการ ฮับราฮิม ลินคอล์น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร ดร.มาลัย หุวะนันทน์ และคนอื่นๆ อีกหลายสิบคน นอกจากนี้ท่านยังสนใจอ่านชีวประวัติบุคคลสำคัญของไทยและต่างประเทศเฉพาะอย่างยิ่งประวัติบุคคลที่เป็นชาวต่างประเทศนั้น ท่านชื่อหามาอ่านเป็นจำนวนเกือบ 100 เล่ม

จากประวัติการรับราชการในระหว่างที่อยู่กรมศาลการนั้น ปรากฏว่า ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ได้เจริญก้าวหน้าไปด้วยดี ผลงานก็เป็นที่พอใจของอธิบดี นับตั้งแต่สมัยพระยาอนุমানราชชน, พระราชเสวกวรายุคต์ และพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย³⁹

การเป็นทนายความ ภายหลังเมื่อศาสตราจารย์บุญชนะต้องออกจากราชการกรมศาลการเป็นการชั่วคราว เพราะมีเรื่องไม่ถูกกับผู้บังคับบัญชานั้น ศาสตราจารย์บุญชนะก็ได้ไป

³⁹ ข้อความรายละเอียดระหว่างนั้น อาจจะอ่านทราบได้จากบทความของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ เรื่องเจ้าคุณอนุমানราชชน และพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย. ใน ชีวิตการทำงานของบุญชนะ อັตถการ 15 กรกฎาคม 2513, (พระนคร : ประชาช่าง, 2513) หน้า 156.

จดทะเบียนเป็นทนายความอยู่ชั่วระยะเวลาประมาณ 2-3 ปี ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะกล่าวว่า

"...อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี ซึ่งขณะนั้นเป็นอธิบดีผู้พิพากษา ศาลอุทธรณ์ ได้กรุณาเป็นผู้รับรองให้ ข้าพเจ้าได้เป็นทนายความแก้ต่างจำเลยอยู่ 2-3 ครั้ง มีความรู้สึกที่ศาลมีเสรีภาพในการใช้ดุลยพินิจสูงมาก ข้อความบางอย่าง ที่ทนายความชักค้ำหรือดึงพยาน ข้าพเจ้าเคยขอให้ศาลจด ศาลก็ไม่ยอมจดให้ ทั้งที่ เราคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญแก่คดี ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดและไม่ได้ไปศาลอีกเลย ข้าพเจ้าเปลี่ยนแปลงในการหาเงินทางทนายความในศาล เป็นทนายความนอกศาล กล่าวคือ ได้ติดต่อกับลูกความ ที่เป็นบริษัทห้างร้าน ในการแปลเอกสารบ้าง เขียน ค่าวินิจฉัยหรือตอบปัญหากฎหมาย หรือร่างสัญญาทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษบ้าง ลูกความข้าพเจ้าในขณะนั้นก็มี เช่น บริษัทลอคซ์เลย์ไรซ์ และธนาคารมิตซูบิ เป็นต้น สำนักงานทนายความที่ข้าพเจ้าตั้งขึ้นตอนนั้นชื่อว่า สำนักงานกฎหมายวิศิษฐ์ ข้าพเจ้า ได้หาทนายความมาร่วมและให้ไปว่าความในศาลได้คนหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้ผลเป็นที่พอใจนัก เพราะแนวการต่อสู้คดีในศาลของข้าพเจ้าและของทนายความผู้นั้นไม่ค่อย ตรงกัน ภายหลังจึงต้องขอให้คุณชัยวุฒิ อรรถการ หลานลูกพี่ชายของข้าพเจ้ามาร่วม ทำงาน เราได้เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของหลวงศกทรสมบัติ (ชม จารุรัตน์) ซึ่งท่าน มีที่ดินผืนใหญ่บริเวณมักกะสันด้วย ที่ดินส่วนหนึ่งที่ท่านขายให้แก่ สถานทูตจีน ซึ่งมาตั้ง ในเมืองไทยครั้งแรกราว พ.ศ. 2486 นั้น ข้าพเจ้าก็เป็นผู้แทนของท่านใน การหาสัญญาซื้อขายกับท่านเอกอัครราชทูตจีน (หลี่ เทียะเจิง) สมัยรัฐบาล เจียงไคเช็ค..."⁴⁰

⁴⁰บุญชนะ อรรถการ. "ชีวิตและความฝัน." ในข้าพเจ้าอยากใช้ชีวิตกฎหมายเป็น อัยการ ตุลาการ และทนายความ. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อรรถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์, 2529). หน้า 17-18.

การเพิ่มทุนความรู้ทางวิชาการ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2498-พ.ศ. 2499)

เมื่อศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ลาออกจากราชการกรมศุลกากรเพื่อรับบำนาญ และได้ออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว โดยตั้งสำนักงานกฎหมายขึ้นที่สี่พระยาในขณะที่เดียวกันก็ได้เข้าหุ้นเส็กๆ น้อยๆ ลงทุนกิจการอื่นๆ ที่ไม่เป็นล่าเป็นส่วนนัก อาทิ เช่น ทำธุรกิจเกี่ยวกับที่ดิน เป็นต้น และที่ทําให้ท่านมีฐานะดีขึ้นนั้นเกิดจากการซื้อขายที่ดิน โดยเฉพาะที่ดินย่านสุขุมวิทนั้น ได้ทําก้าวไรให้ท่านเป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ. 2498 ในช่วงที่อยู่นอกราชการ ประกอบอาชีพส่วนตัวนี้ ศาสตราจารย์บุญชนะได้สมัครสอบชิงทุนไปศึกษาต่อในชั้นปริญญาโทวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ณ สหรัฐอเมริกา เพื่อกลับมาเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งนี้โดยความร่วมมือให้ทุนขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา และประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจที่สอบได้ในจำนวนผู้ที่ได้รับการคัดเลือก 12 คนด้วยกัน ซึ่งจะเห็นได้จากประกาศของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ลงวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 ดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประกาศ

เรื่อง ผลการสอบแข่งขันเพื่อรับทุนไปศึกษาในมหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกา

ตามที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เปิดรับสมัครสอบแข่งขันเพื่อรับทุนไปศึกษาในมหาวิทยาลัยอินเดียนา สหรัฐอเมริกา สำหรับทุนปีที่ 1 ตามสัญญาช่วยเหลือทางวิชาการระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กับมหาวิทยาลัยอินเดียนา โดยความช่วยเหลือขององค์การบริหารวิเทศกิจนั้น ปรากฏว่า มีผู้สอบแข่งขันได้ ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะได้ส่งไปศึกษาและดูงานเป็นรุ่นที่ 1 ดังรายนามต่อไปนี้

1. นายชูบ กาญจนประกร
2. นายฉันทน์ สมิตเวช
3. นายเชื้อ ปริณฎาธวัช
4. น.ส. นวนิตย์ วิจารณ์เสนา
5. นายอาษา เมฆสวรรค์
6. นายบุญชนะ ฮัตถากกร
7. นายเอนก สิทธิประศาสตร์
8. นายศรีพงษ์ สระวาสิ
9. นายศิกดิ์ ผาสุนิรันต์
10. นายมานพ เทพวัลย์
11. นายอมร รักษาสัตย์
12. นายชุลิต สุขวิวัฒน์

อนึ่ง ในการสอบแข่งขันครั้งนี้ผู้สอบแข่งขันได้อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับทุนไปศึกษาและปฏิบัติงานซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะได้ขอทำความตกลงกับองค์การบริหารวิเทศกิจ และมหาวิทยาลัยอินเดียนา เพื่อส่งไปเป็นรุ่นที่ 2 แต่อยู่ในเงื่อนไขที่จะต้องเข้าสอบสัมภาษณ์ และให้แพทย์ขององค์การบริหารวิเทศกิจรับรองผลการตรวจร่างกายอีกชั้นหนึ่งดังรายนามต่อไปนี้

1. นายนารถ จันทรสันติ
2. นายจรัส บัดตะพงษ์
3. นายจรูญญา พึ่งแสง
4. นายสำราญ บุชปวนิช
5. น.ส. เจตนิ หังสุบุตร
6. น.ส. จิตรา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

ทั้งนี้ให้ผู้ที่สอบแข่งขันได้ไปรายงานตัวต่อคณบดี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ในวันที่ 25 กรกฎาคม 2498 เวลา 9.00 น.

ประกาศ ณ วันที่ 20 กรกฎาคม พุทธศักราช 2498

(ลงนาม) จอมพล ป. พิบูลสงคราม

หลังจากรายงานตัวต่อคณบดี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ก็ได้เดินทางไปศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2498 จุดประสงค์อันแท้จริงที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถากร ไปศึกษาต่อทั้งๆ ที่ท่านมีอายุมากแล้วนั้น ศาสตราจารย์บุญชนะได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

...การไปเรียนต่างประเทศเป็นเรื่องที่หลัง ผมเคยทำงานเป็นชั้นเอกแล้ว และลาออกจากราชการที่กรมศุลกากรแล้วและมีการประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อยากให้คนมีประสบการณ์ไปเรียนกลับมาสอนวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คือวิชารัฐศาสตร์ แขนงใหม่แขนงหนึ่ง ผมเห็นว่า ตัวเองอายุมากและผ่านชีวิตมาพอสมควร เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คือชั้นเอกแล้ว ถ้าไปก็คงจะทำประโยชน์เอามาสอนหนังสือนักศึกษา น่าจะเป็นผลดีแก่ชีวิตของผม...⁴¹

ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าถึงแม้ศาสตราจารย์บุญชนะจะมีอายุย่างเข้าปีที่ 46 ปีแล้วก็ ตามแต่วิสัยทัศน์ของการเป็นนักศึกษาของท่านก็ยังไม่หมดไป จึงได้สมัครสอบชิงทุนไปศึกษาต่อได้ ทั้งๆ ที่มีอายุมากแล้ว ซึ่งเห็นได้ว่าความรู้ความสามารถและความวิริยะ อุตสาหะ ของท่านนั้น อยู่ในระดับสูงมากดังที่ท่านกล่าวว่า

⁴¹สัมภาษณ์ บุญชนะ อัดถากร, ตุลาการรัฐธรรมนูญ, 19 กุมภาพันธ์ 2536.

...ผมไปเรียน 1 ปี ก็ได้ปริญญาโทกลับมา ผมเรียนได้เร็ว เพราะว่าประการที่ 1 ภาษาอังกฤษดีอยู่แล้ว ประการที่ 2 ผมอ่านหนังสือเร็ว ประการที่ 3 ความรู้พื้นฐานทางกฎหมายค่อนข้างแน่น เพราะว่าผมเป็นลูกศิษย์อาจารย์หลวงประดิษฐมนูธรรมฯ ท่านสอนดี ผมได้เกียรตินิยม ผมทำได้เร็ว ครูทุกคนแปลกใจว่าทำไมผมทำได้เร็ว เมื่อเรียนมาแล้ว ผมสอนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เขียนหนังสือเยอะแยะ เขียนตำรามากมาย และอ่านหนังสือคาวาที่ดีที่สุดในคณะรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นับเป็นจำนวนมาก...⁴²

เมื่อเรียนจบปริญญาโท และดูงาน Public Administrative ในสาขาต่างๆ จากประเทศสหรัฐอเมริกาแล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะก็กลับมาเป็นอาจารย์ประจำ สอนวิชาการคลัง ภาษีอากร และอื่นๆ ในคณะรัฐศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ และคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนกระทั่งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ยับและย้ายไปรวมอยู่เป็นคณะเดียวกันกับคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ตามพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ.2509⁴³ พระราชบัญญัติโอนกิจการบริหารในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เฉพาะที่เกี่ยวกับราชการของคณะรัฐประศาสนศาสตร์ไปเป็นของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ.2509⁴⁴ และพระราชกฤษฎีกาเลิกล้มคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2509⁴⁵ เมื่อปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ศาสตราจารย์บุญชนะจึงย้ายไปเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ตั้งแต่นั้น

⁴²บทสัมภาษณ์เดียวกัน.

⁴³ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 83 ตอนที่ 29 (31 มีนาคม 2509), หน้า 4.

⁴⁴ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 83 ตอนที่ 29 (31 มีนาคม 2509), หน้า 23.

⁴⁵ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 83 ตอนที่ 30 (1 เมษายน 2509), หน้า 1.

ประสบการณ์ทางการเมืองของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ขณะนั้นได้เข้ารับราชการที่กรมศุลกากรแล้วและกำลังเรียนกฎหมายอยู่ชั้นปีที่ 2 ของโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ศาสตราจารย์บุญชนะเล่าในภายหลังว่าที่เลือกไปเรียนกฎหมายนี้ ก็เพราะได้ตั้งเป้าหมายในชีวิตว่าจะทำงานเกี่ยวกับหนังสือเป็นอาชีพ และเป็นหลักดำเนินชีวิต ซึ่งในขณะนั้นไม่มีอะไรจะดีกว่าการเรียนกฎหมาย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ เรียนจบเป็นเนติบัณฑิตสยาม เกียรตินิยมอันดับ 2 ซึ่งในปีนี้เป็นครั้งแรกที่กำหนดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลขึ้นในประเทศไทย ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ซึ่งมีความสนใจทางการเมืองอยู่บ้างแล้ว ดังที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

"...ผมคิดว่าเราเกิดมาเป็นคนไทย การที่จะทำอะไรแสดงออกว่าเรานิยมระบอบประชาธิปไตย ไม่มีอะไรดีกว่าสมัครเป็นผู้แทนตำบล และผู้แทนราษฎร อยากมีโอกาสรับใช้ชาติบ้านเมืองบุคคลอื่น แม้ประเทศชาติก็ควรทำงานเป็นผู้แทนตำบล และผู้แทนราษฎรก็ควรทำ เราเรียนมาทางกฎหมายได้เปรียบคนอื่นที่ไม่ได้เรียนกฎหมาย น่าจะใช้ความคิดเห็นให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้มาก..."⁴⁶

ในที่นี้อาจจะกล่าวพอเป็นข้อสังเกตได้ว่าศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ นั้น มีพื้นฐานทางจิตใจนิยมการเมืองแบบประชาธิปไตย และมีความคิดเห็นที่อยากจะนำความรู้ ความสามารถ ของตนเองไปทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมมาตั้งแต่การเป็นนักเรียนกฎหมายแล้ว เมื่อมีโอกาสจึงได้แสดงออกโดยการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลบ้าง

⁴⁶สัมภาษณ์ บุญชนะ อັตถการ, ตุลาคมรัฐธรรมนุญ, 2 สิงหาคม 2536.

นอกจากศาสตราจารย์บุญชนะจะเข้ารับราชการ และเป็นผู้แทนตำบลลาดน้อย อำเภอสมิทธิพนัง จังหวัดพระนครแล้ว ต่อมาก็ได้รับแต่งตั้งจากกรมศุลกากรให้ทำหน้าที่เป็น ครู-อาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนศุลกากรอีกด้วย ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ยังได้เขียนบทความทาง วิชาการและบทความต่างๆ ออกเผยแพร่อีกด้วย อาทิเช่น เรื่องเกี่ยวกับศุลกากรไปลงในเอกสารเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย⁴⁷ เรื่องเกี่ยวกับปัญหาแรงงานไปลงในหนังสือนิติศาสตร์ ของหลวงประดิษฐมนูธรรม และบทความอื่นๆ ลงในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ ไทยใหม่ สนองโฆษฐ ไทยเขมม ฯลฯ

หนังสือ "ตำราวิธีเรียนกฎหมาย" เป็นหนังสือเล่มแรกที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร เขียนออกเป็นเล่มและพิมพ์จำหน่ายขายเล่มละ 1 บาท ปรากฏว่าหนังสือเล่มนี้ขายดีมาก แต่ก็ "ไม่ได้กำไรเท่าใดนัก"⁴⁸ ต่อมาได้เขียนหนังสือออกเป็นเล่มชื่อว่า "ปัญหามนุษยภาพ" (Human Problems) ใช้เวลาเขียนอยู่ 2 ปี พิมพ์เป็นจำนวน 1,000 เล่ม ขายเล่มละ 1 บาท พิมพ์ ออกจำหน่ายหลังจาก พ.ศ. 2476 แต่ปรากฏว่าทุนหายปลายทุนหลุด ในทางการค้าเรียกว่าไม่ ประสบความสำเร็จ⁴⁹

ในช่วงระยะเวลาไม่ถึงแม้จะไม่ปรากฏหลักฐานอื่นอีกที่เป็นการแสดงความคิดเห็นของ ศาสตราจารย์บุญชนะที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม แต่ถ้าพิจารณาจากพฤติกรรมที่ปรากฏ ประกอบกันไปกับแนวคิดที่ศาสตราจารย์บุญชนะแสดงออกในการลงสมัครรับเลือกตั้ง เป็นผู้แทน

⁴⁷บุญชนะ อัดถาวร, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, 2526) หน้า 25.

⁴⁸บุญชนะ อัดถาวร, ชีวิตและความฝัน, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิศาสตราจารย์ บุญชนะ อัดถาวร เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์ พ.ศ. 2529) หน้า 8.

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร และได้ประสบความสำเร็จได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนตำบล (พ.ศ. 2476) ก็พอจะอนุมานได้ว่าศาสตราจารย์บุญชนะเป็นข้าราชการรุ่นใหม่อีกคนหนึ่งที่ได้รับการอบรมมาในสายของนักศึกษา นักกฎหมาย ฯลฯ ซึ่งประการสำคัญ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับทำให้ศาสตราจารย์บุญชนะตระหนักในความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเอง และแก่ประเทศชาติ ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์บุญชนะ ที่ว่า "...ข้าพเจ้ารักชีวิตการเป็นนักศึกษาที่สุด จึงได้ขวนขวายหาความรู้อยู่เรื่อยมา แม้กระทั่งบัดนี้ ชีวิตของนักศึกษานี้ทำให้ชีวิตมีรส มีความหมาย มีความหวัง และเป็นทางนำไปสู่การพัฒนาจิตใจของตนเองในที่สุด..."⁵⁰

จากแนวความคิดข้างต้นจึงเห็นได้ว่า ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร เป็นบุคคลที่มีจิตใจมุ่งมั่นฝักใฝ่ในความรู้ มีความวิริยะ อุตสาหะ ต่อการศึกษาเป็นอย่างมากตลอดมา และปลุกฝังนิสัยรักการศึกษามาให้แก่มาก

การลงสมัครเข้ารับการเลือกตั้งเป็น "ผู้แทนตำบล" ของศาสตราจารย์บุญชนะ จึงมีความหมายถึงความต้องการจะเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมือง เพื่อสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย ให้เจริญก้าวหน้าในการสร้างความเจริญระบอบประชาธิปไตยแก่ประเทศไทยด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงการสร้างความเจริญ ความก้าวหน้าให้กับชีวิตตนเอง ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์บุญชนะฯ ที่ว่า "ที่ผมลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลนั้น ก็เพื่อสนับสนุนประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในเมืองไทยสมัยนั้น ผมจบกฎหมายเป็นเนติบัณฑิตแล้ว ก็คิดว่าเราน่าจะมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย และเอาวิชาความรู้ไปรับใช้ประชาชนบ้าง"⁵¹

⁵⁰บุญชนะ ฮัตถากร, ไวยาทยของอธิการบดีในวันพิชิตไหว่ควู, พงษ์สบัติที่ 21
กรกฎาคม 2509.

⁵¹สัมภาษณ์ บุญชนะ ฮัตถากร, ตุลาคมรัฐธรรมนุญ 28 ตุลาคม 2536.

บริบทของแนวความคิดการเมืองระดับชาติในการได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลของ
ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ (พ.ศ. 2476)

หลังจากคณะราษฎรนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา นายพันตรีหลวงพิบูลสงคราม นาย
นาวาโทหลวงศุภชลาศัย ได้ทำการยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476
เพื่อให้มีการเปิดสภาฯ และเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีใหม่

สภาผู้แทนราษฎรที่เปิดประชุมใหม่ ได้นำเอาพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475
แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476 ที่รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาประกาศใช้ในระหว่างการปิดสภาฯ
มาพิจารณาโดยเห็นว่า เป็นกฎหมายที่ไม่ถูกต้องระหว่างที่สภาฯ พิจารณากฎหมายการเลือกตั้งทั้ง
2 ฉบับนี้ หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้มีหนังสือชี้แจงเรื่องนี้เข้ามายังสมาชิกสภาฯ ด้วย ในที่สุด
สภาฯ ได้ตั้งกรรมาธิการยกร่างกฎหมายขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยพระราชบัญญัติเลือกตั้ง พ.ศ.
2475 เดิมเป็นหลักในการพิจารณา เพราะถือว่าเป็นกฎหมายที่ผ่านการพิจารณาของสภาฯ เรียบ
ร้อยแล้ว และสภาฯ ลงมติให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2476⁵²
หลักการสำคัญของกฎหมายเลือกตั้งฉบับนี้เป็นการยกเลิกการรวมจังหวัดเพื่อการเลือกตั้ง แต่ยังคง
สัดส่วนจำนวนพลเมือง 2 แสนคนต่อผู้แทนราษฎร 1 คน ตามเดิม เปลี่ยนอายุของผู้มีสิทธิออก
เสียง แต่กำหนดความรู้ของผู้แทนตำบลใหม่เป็นเทียบเท่าประถมสามัญและกำหนดให้ข้าราชการ
สมัครได้ตามหลักการเดิม⁵³

จากสภาพการดังกล่าวจึงเป็นผลทำให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 23 ปี มีสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้ง
ได้ ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะ ก็เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ได้รับโอกาสอันนี้ (อายุ 23 ปีพอดี)

⁵²รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 9/24/76 วิสามัญ

⁵³คู่มือร่างเปรียบเทียบกฎหมายเลือกตั้งในวารสารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ 2531, หน้า

จากรายงานผลการเลือกตั้งผู้แทนตำบลจังหวัดพระนคร มีผู้แทนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งทั้งหมด 217 คน และอีก 19 ตำบล ไม่มีผู้สมัคร⁵⁴ ผู้แทนตำบลทั้ง 217 คน นี้ได้ทำการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2476

ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลขึ้น ในวันที่ 1 ตุลาคม 2476 นั้น ทางการศึกษาของโฆษณาระทรวงมหาดไทย ได้พิมพ์แถลงการณ์เรื่องเลือกตั้งผู้แทนตำบลและผู้แทนราษฎร ให้เลือกคนที่มีความสามารถเป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้จัดส่งให้เจ้าพนักงานปกครองท้องที่ ตลอดจนลูกเสือและนักเรียนตำบลต่างๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง ให้แจกจ่ายอ่านให้ราษฎรฟัง เพื่อให้ราษฎรมีความคิดเลือกผู้แทนตำบลที่ดี ตั้งใจความแถลงการณ์เรื่องเลือกตั้งผู้แทนตำบลตอนหนึ่งดังนี้

...การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้น จะให้ใครเป็นผู้เลือกตั้งมาแล้ว? ผู้เลือกตั้งก็คือ ราษฎร แต่ถ้าจะให้ราษฎรทุกคนในจังหวัดเลือกตั้งผู้แทนขึ้นมาทีเดียวในทุกวันนี้จะไม่สะดวก เพราะราษฎรในจังหวัดหนึ่งๆ ยังไม่มีทางที่จะรู้จักผู้สมัครเป็นผู้แทนราษฎรได้ทั่วถึงกัน จึงให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนตำบลเสียขึ้นหนึ่งก่อน แล้วให้ผู้แทนตำบลเลือกตั้งผู้แทนราษฎรอีกขึ้นหนึ่ง

"...การเลือกผู้แทนตำบลนั้น นอกจากจะเป็นการสะดวกแล้ว ยังมีคุณค่าอีกอย่างหนึ่งคือ ผู้ที่สมัครรับเลือกย่อมเป็นผู้ที่ราษฎรในตำบลเคยรู้จักตัว หรือรู้เรื่องมาก่อน เมื่อเราจะเลือกผู้ใด เป็นผู้แทนของเรา ก็ควรรู้ว่าเขาเป็นคนดีจริง มีนิสัยใจคอเป็นคนหนักแน่นและฉลาดรู้เท่าถึงการสมควรเป็นผู้ที่เราอาจไว้ใจให้เป็นผู้แทนของเราได้ จงทราบไว้ว่าผู้แทนตำบลของเรานี้ จะไปเป็นผู้เลือกผู้แทนราษฎรและผู้แทนราษฎรจะเป็นผู้เข้าไปนั่งประชุมในสภา มีเสียงในการออกกฎหมาย และในการปกครอง

⁵⁴"บัญชีรายชื่อผู้แทนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งแล้ว พ.ศ.2476", เทศาภิบาล เล่ม 33

บ้านเมือง ตลอดจนการตกลงกันว่าจะจัดการระงับทุกข์และบำรุงสุขในตำบลของเรา
อย่างไร จึงต้องให้มีผู้แทนตำบลไว้ชั้นหนึ่งก่อน และให้ผู้แทนตำบลนั้นเป็นผู้เลือกตั้ง
ผู้แทนราษฎรอีกต่อหนึ่ง... 55

อย่างไรก็ดีผลการเลือกตั้งผู้แทนตำบลคราวน้อย อำเภอสามพันขวดคี จังหวัดพระนคร
ก็ปรากฏออกมาว่าผู้ที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดคือ นายบุญชนะ (บุญชื่น) อัครถาวร ถึงแม้ว่าในการ
เลือกตั้งครั้งนี้จะไม่ปรากฏหลักฐานการหาเสียงของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร แต่แนวคิด
และบทบาทที่ศาสตราจารย์บุญชนะ เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง แสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่
เป็น "ตัวแทน" ของราษฎรกลุ่มต่างๆ ในตำบลคราวน้อย ไปเลือกผู้แทนราษฎรของจังหวัดพระ
นคร ได้ 3 คน เพื่อไปทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย

การทำหน้าที่เป็น "ตัวแทน" ของราษฎร

เมื่อได้รับเลือกทำหน้าที่เป็นผู้แทนตำบลแล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร เป็นผู้
แทนตำบลอีกคนหนึ่งที่มีความกระตือรือร้นต่อการทำหน้าที่ในการเป็นตัวแทนราษฎรตำบลคราวน้อย
อย่างมาก โดยได้ติดตามไปฟังการหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระ
นคร ซึ่งมีการหาเสียงกันโดยการปราศรัยในจุดต่างๆ ทั่วทั้งจังหวัดพระนคร ดังที่ศาสตราจารย์
บุญชนะ กล่าวว่า

"...วิธีการหาเสียงของผู้แทนราษฎรนั้น เขามีหนังสือมาเชิญให้ผู้แทนตำบลไปชุมนุมกัน
ที่นั่นที่นี้เพื่อปราศรัย เราก็ไป บางแห่งเขาก็เลี้ยงอาหาร บางแห่งก็ไม่มี เขาก็พูดแนะนำ
ตัวและอื่นๆ ทุกครั้งที่มีการปราศรัยหาเสียงก็จะมีผู้แทนตำบลต่างๆ ไปฟังด้วยทุกครั้งและ

55 "แถลงการณ์ เรื่องเลือกตั้งผู้แทนตำบลและผู้แทนราษฎร", เทศาภิบาล เล่ม

ก็มีประชาชนบ้าง คนไปฟังก็ไม่มากนัก และผมไปฟังเกือบทุกครั้ง...⁵⁶

วันเลือกตั้งผู้แทนราษฎรสำหรับจังหวัดพระนครนั้น กระทรวงมหาดไทย กำหนดให้มีขึ้นในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476⁵⁷ ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถากร ผู้แทนตำบลลาดน้อย จึงไปใช้สิทธิในการเป็นตัวแทนของราษฎรตำบลลาดน้อย ลงคะแนนเสียงเลือกผู้สมัครได้จำนวน 3 คน ผู้สมัครฯ ที่ศาสตราจารย์บุญชนะได้ลงคะแนนเลือกนั้นได้แก่ นายไต้ ปาณิกบุตร ซึ่งมีอาชีพทนายความ ขุนสมหารทิศคดี (ไต้ ไปรุศุต์) มีอาชีพทนายความ และพระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นข้าราชการนานาญ⁵⁸

ซึ่งทั้ง 3 คนนี้ได้รับคะแนนเสียงสูงสุด จากผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมด จึงได้เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครในครั้งนั้น และต่อมาผู้แทนราษฎรทั้ง 3 คนนี้ ก็ได้มีบทบาททางการเมืองในสภาผู้แทนราษฎรเป็นอย่างมากด้วย

หลักการในการเลือกผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 จังหวัดพระนครของศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถากรนั้น ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ได้เล่าไว้ดังนี้

"...ผมเลือกตั้ง 3 คนนี้ (นายไต้ ปาณิกบุตร ขุนสมหารทิศคดี และพระยาเทพหัสดิน) ก็เพราะเหตุว่าได้พิจารณาแล้วเห็นว่าทั้งสองคนคือ นายไต้ ปาณิกบุตร กับขุนสมหารทิศคดีนั้น เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมาย และเป็นทนายความด้วย ส่วนพระเทพหัสดินก็เป็นผู้ที่มีความรู้ และมีประสบการณ์ในการรับรู้อาชการมานาน เป็นข้าราชการเก่า คิดว่าทั้ง 3 คนที่ผมเลือกนี้ คงจะทำหน้าที่เป็นผู้แทนราษฎร

⁵⁶สัมภาษณ์ บุญชนะ อັตถากร, ตุลาคมรัฐธรรมนูญ, 2 สิงหาคม 2536.

⁵⁷"สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทที่ 1", เทศาภิบาล, เล่ม 33 ตอน 7 พฤศจิกายน 2476 หน้า 500.

⁵⁸เทศาภิบาล เล่มและหน้าเดียวกัน

ได้เป็นอย่างดี จึงเลือกทั้ง 3 คนดังกล่าว...⁵⁹

เมื่อพิจารณาจากหลักการเลือกผู้แทนฯ ของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร แล้ว ก็พอจะสะท้อนให้เห็นว่าศาสตราจารย์บุญชนะนั้น เป็นผู้ที่มีหลักการมีเหตุผล และมีวิจาร์ณญาณอย่างดี ผู้สมัครที่ท่านลงคะแนนเลือกตั้งนั้นได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครทั้ง 3 คน

บทบาทของศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร จากบทบาทของข้าราชการกรมศุลกากรที่มีโอกาสก้าวเข้าสู่วงการเมืองระดับชาติในปี พ.ศ. 2476 ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวร ได้รับเลือกตั้งจากราษฎรตำบลลาดน้อย อำเภอสามพันขว้งศ์ ให้เป็นผู้แทนตำบล เพื่อไปเลือกผู้แทนจังหวัดพระนครอีกต่อหนึ่ง ขณะที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลนั้น ศาสตราจารย์บุญชนะ อัดถาวรก็ยังคงเป็นข้าราชการในกรมศุลกากรอยู่ เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่ห้ามข้าราชการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลไว้ และเมื่อดำรงตำแหน่งผู้แทนตำบลแล้ว บทบาทในฐานะผู้แทนตำบลลาดน้อยของศาสตราจารย์บุญชนะฯ นี้ มิได้เสริมสร้างความคิดทางการเมืองต่อศาสตราจารย์บุญชนะฯ มากนัก ซึ่งประเด็นนี้ศาสตราจารย์บุญชนะฯ เห็นว่า "บทบาทที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลขณะนั้น มิเพียงไปเป็นผู้เลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร แทนราษฎรในตำบลลาดน้อยเท่านั้น แล้วก็จบบทบาทของผู้แทนตำบลลงเท่านั้น"⁶⁰ สภาพทางการเมืองไทยในขณะนั้นเป็นการเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยที่มีขึ้นในประเทศไทยได้เพียงปีเศษ การวางรูปแบบต่างๆ ของการปกครองตามระบอบใหม่นี้ จึงยังไม่เคยชินกับราษฎรไทยมากนัก แต่ก็ทำให้ราษฎรไทยสมัยนั้นตื่นตัวมาก เพราะเป็นของใหม่

⁵⁹สัมภาษณ์ บุญชนะ อัดถาวร, ตุลาคมรัฐธรรมนุญ, 2 สิงหาคม 2536.

⁶⁰สัมภาษณ์เดียวกัน.

บทบาททางการเมืองและการต่างประเทศ

ศาสตราจารย์บุญถะ ชัดถากกร ก็กับการมีส่วนร่วมในการประสานงานระหว่างรัฐบาลไทยกับ รัฐบาลญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488)

เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 รัฐบาลญี่ปุ่นแจ้งต่อประเทศไทยว่าญี่ปุ่นได้ประกาศ สงครามต่อสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ญี่ปุ่นเรียกร้องเอาสิทธิเดินทัพผ่านไทย ไปยังจุดหมายที่ มะลายาและพม่า ก่อนหน้านั้นกำลังทหารญี่ปุ่นได้ยกทัพขึ้นบกแล้วหลายแห่งตามชายฝั่งทางภาคใต้ ของไทย กองทัพญี่ปุ่นเผชิญกับการต่อต้านเพียงเล็กน้อยจากกองทหารท้องถิ่นของไทย และรัฐบาล หลวงพิบูลสงคราม ต้องเผชิญกับทางเลือกที่จะอนุญาตให้กองทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านราชอาณาจักร หรือจะสู้รบต่อต้าน

ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรียามฉุกเฉิน โดยมีหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเป็น ประธาน ได้มีการโต้แย้งกันในเรื่องข้อเสนอของญี่ปุ่น หลวงพิบูลสงครามได้ระบุว่า กำลังทหาร ของไทยไม่มีทางต่อต้านญี่ปุ่นได้เลย รัฐมนตรีคนอื่นๆ เห็นด้วยกับทัศนะนี้และเสนอแนะให้ประเทศ ไทยอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านตามที่ญี่ปุ่นเรียกร้อง บริติชจึงแถลงว่านโยบายอันนี้เกี่ยวติประการ เดียวที่ควรปฏิบัติก็คือ นโยบายซึ่งเราได้ประกาศย้าแล้วซ้ำอีกต่อราษฎรในอดีต นั่นคือต่อสู้กอง ทหารต่างชาติหน้าไหนก็ตามที่รุกรานเข้ามา เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไทย ควร เรียกร้องราษฎรไทยให้รวมตัวกันต่อสู้ญี่ปุ่น ยอมตายถ้าจำเป็นเพื่ออิสรภาพแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม นายกรัฐมนตรีกล่าวย้าแล้วย้าอีกว่าไม่มีทางเลือกแท้จริงอื่นใดเลย นอกจากยอมตามข้อเรียกร้อง ของญี่ปุ่น เนื่องจากกำลังทหารของไทยไม่สามารถต่อต้านผู้รุกรานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ญี่ปุ่น ยังต้องการมากกว่านั้น คือนอกจากจะขอเดินทัพผ่านไทยแล้ว ยังต้องการให้ไทยกับญี่ปุ่นประกาศ เป็นพันธมิตรร่วมสงคราม ต่อสู้อังกฤษกับสหรัฐอเมริกา โดยที่ญี่ปุ่นพร้อมจะให้ดินแดนที่ไทยเคย เสียไปให้อังกฤษและฝรั่งเศสกลับคืนให้ไทย ถึงแม้จะเป็นฝ่ายข้างน้อยในคณะรัฐมนตรี แต่บริติชก็ได้พยายามโต้แย้งคัดค้าน จนในที่สุดที่ประชุมคณะรัฐมนตรีก็ลงมติให้รับเพียงยอมให้ญี่ปุ่นผ่านเท่านั้น

การตัดสินใจครั้งนี้นับเป็นขั้นตอนแรกในอีกหลายๆ ขั้นตอนที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องดำเนินการในช่วงเวลาอีกเดือนครึ่งต่อมา และในที่สุดก็ถึงจุดประทุขั้นสุดท้าย เมื่อรัฐบาลไทยประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ญี่ปุ่น ยังคงตั้งฐานทัพอยู่ในประเทศไทยจนกระทั่งสงครามสงบ โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2488

ในช่วงสามปีกว่าที่กองทัพญี่ปุ่น เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยนั้นแม้ว่าระยะเวลาจะสั้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสังคมไทยในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในทางการเมือง กองทหารญี่ปุ่นได้กลายเป็นผู้จุดชนวนให้เกิดการแตกแยกขึ้นในกลุ่มผู้ก่อการคณะราษฎร พ.ศ. 2475 ระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนญี่ปุ่นกับฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่น จุดขัดแย้งครั้งนี้เป็นผลให้เกิดการแบ่งเป็นพรรคเป็นพวก เป็นกลุ่มทหารและพลเรือนจนกลายเป็นมะเร็งการเมืองมากระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ในทางด้านเศรษฐกิจก็เช่นกัน กองทหารญี่ปุ่นเป็นสาเหตุสำคัญทำให้การค้าในประเทศและนอกประเทศไทยหยุดชะงัก เกิดภาวะเงินเฟ้อ เกิดคอร์รัปชัน เกิดการค้าตลาดมืด และการกักตุนสินค้า ฯลฯ ส่วนสภาวะสังคมนั้น ปัญหาเรื่องญี่ปุ่นได้กลายเป็นปัจจัยใหม่ผลักดันให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เร่งสร้างชาติไทยให้เป็นประเทศมหาอำนาจและมีอารยะ แผนการสร้างชาติหลายสิ่งหลายอย่างของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน และได้ช่วยยกเกียรติภูมิของชาติไทยให้สูงส่งขึ้น ในสายตาของอารยประเทศ

อย่างไรก็ตาม ข้อเรียกร้องขอคืนทรัพย์สินของญี่ปุ่นดังกล่าวเป็นเพียงจิ้งหว่ากั่วแรกเท่านั้น เพราะต่อมาญี่ปุ่นก็ขอกู้เงินเป็นค่าใช้จ่ายกองทัพญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย กล่าวคือในวันที่ 18 มิถุนายน 2485 ญี่ปุ่นให้ไทยกู้ยืมเงิน 200,000,000 เยน จากธนาคารแห่งประเทศไทย "เพื่อรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงแห่งเงินตรา" แต่มีข้อแม้ว่า ญี่ปุ่นจะออกเงินกู้ให้เป็น "เงินเยนพิเศษ" หรือเป็น "เงินทหาร" ซึ่งเป็นเงินสกุลเดียวกับที่เข้าอยู่ในกองทัพญี่ปุ่นในฮ่องกง

และดินแดนอื่นๆ ที่ญี่ปุ่นครอบครอง⁶¹

นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังต้องรับภาระหนักอีกเรื่องหนึ่งคือ เรียกร้องกู้เงินบาทไปใช้จ่ายในกองทัพญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศไทยโดยวิธีกู้หลายวิธีตามที่ญี่ปุ่นสะดวก กล่าวคือในระหว่างเดือนธันวาคม 2485 ถึงเดือนมิถุนายน 2485 ญี่ปุ่นใช้วิธียืมโดยธนาคารโยโกฮามา กรุงเทพฯ เบิกเงินเกินบัญชีจากสำนักธนาคารแห่งประเทศไทย เสียดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปี และชำระเงินต้นคืนเป็นทองคำคิคราคา 1 กรัมบริสุทธิต่อ 3.06 บาท แต่นับจากเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2485 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2486 ญี่ปุ่นขอแลกเปลี่ยนวิธีกู้เงินใหม่ ไม่ยอมชำระคืนเป็นทองคำอีกต่อไป แต่ชำระคืนเป็นเงินเยนโดยวิธีให้ เครดิตบัญชีธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นเงินเยนแล้วธนาคารแห่งประเทศไทยก็มีเครดิตบัญชีธนาคารโยโกฮามาสเปชิ กรุงเทพฯ ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นเงินบาท⁶² ญี่ปุ่นกู้เงินจากรัฐบาลไทยจากเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2485 เป็นเงินรวมทั้งสิ้น 491,701,083 บาท หรือประมาณปีละ 196,700,000 บาท ซึ่งสูงกว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดของรัฐบาลในแต่ละปี ยิ่งสงครามยืดเยื้อออกไป ญี่ปุ่นก็ยิ่งกู้เงินมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2487 ญี่ปุ่นกู้ไปจากไทย 514 ล้านบาท และในปี พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามใกล้สงบ ตัวเลขขึ้นสูงถึง 799,400,000 บาท ในขณะที่รายรับของประเทศ

⁶¹ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ กรุงเทพฯ พิมพ์เรื่องที่ใช้ปรึกษากระทรวง ดอนสนธิสัญญา ไทย-ญี่ปุ่น 1942 หัวหน้าคณะผู้แทนไทยรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ 8 กรกฎาคม 1942.

⁶² จากเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2485 ถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2486 รัฐบาลญี่ปุ่นยอมชำระคืนเป็นทองคำร้อยละ 50 ของเงินกู้ทั้งหมด แต่หลังจากเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2486 จนถึงสิ้นปี ลดทองคำลงมาเพียงร้อยละ 21 และคิคราคาทองคำบริสุทธิให้กรัมละ 4.8 บาท โปรดดู กระทรวงการต่างประเทศ เรื่องสงครามโลกครั้งที่สองด้านแปซิฟิก หน้า 6

มีเพียงปีละ 209,000,000 บาท⁶³

ในช่วงระยะเวลานั้น ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับญี่ปุ่นเกิดขึ้นมากมาย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ตั้งคณะกรรมการประสานงานระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลญี่ปุ่นในสมัย สงครามโลก ครั้งที่ 2 ขึ้นคณะหนึ่ง โดยมี พลตรีไชย ประทีปเสนา (เลขาธิการนายกรัฐมนตรี) เป็นหัวหน้าฝ่ายไทย และมีกรรมการอื่นๆ อีกจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ดังที่ศาสตราจารย์ บุญชนะ อັดถากร ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"...สมัยเมื่อญี่ปุ่นยกทัพเข้ามาอยู่ในไทย ตามคำยินยอมของรัฐบาลจอมพล ป. ระหว่าง 8 ธันวาคม 2484-11 สิงหาคม 2487 และต่อมาจนถึงสมัยรัฐบาลนายควงฉิน ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งแต่งตั้งจากกองบัญชาการทหารสูงสุด ให้ปฏิบัติราชการพิเศษอยู่ใน คณะกรรมการประสานงานไทยญี่ปุ่น ซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่ตึกสนามเสือป่า ปัจจุบันเป็นที่ ทว่าการสหกรณ์ นายทหารที่ร่วมงานกันสมัยนั้น ก็คือพันโท ม.จ. ชิดชนก กฤดากร และ พันตรี ม.จ. พิเศษฐติศพงษ์ ศิษกุล หัวหน้าก็คือ พลตรีไชย ประทีปเสนา

งานประสานกันนั้นแบ่งเป็นสายๆ เกี่ยวกับการส่งอาหาร การคมนาคม การ สุลกากร การขนส่ง การคลัง ฯลฯ และอื่นๆ คณะกรรมการประสานงานนี้ได้ปฏิบัติงาน อย่างได้ผลดี บุคคลที่ทำงานในคณะกรรมการฝ่ายไทยนี้ ต่อมาภายหลังได้ไปเป็น เอกอัครราชทูตไทยต่างประเทศในช่วงเวลาต่างๆ กัน ข้าพเจ้าไปเป็นที่สหรัฐอเมริกา ม.จ. ชิดชนกไปญี่ปุ่น ม.จ. พิเศษฐติศพงษ์ ศิษกุล ไปพม่า พลตรีไชย ไปฝรั่งเศส..."⁶⁴

⁶³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

⁶⁴ บุญชนะ อັดถากร. บันทึกวิเคราะห์วิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย (มูลนิธิ

จะเห็นว่าศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นข้าราชการกรมศุลกากร อยู่ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้มีส่วนร่วมในการประสานงานครั้งนี้อย่างใกล้ชิด ทำให้รับรู้เหตุการณ์และความเป็นไปต่างๆ ในสมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 ระหว่างทหารญี่ปุ่นกับไทยเป็นอย่างดี ในส่วนนี้ก็ย่อมถือได้ว่าศาสตราจารย์บุญชนะ ได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติในภาวะการณ์สมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 ร่วมกับบุคคลสำคัญๆ ของประเทศไทยอีกวาระหนึ่ง

การลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม (พ.ศ.2492)

หลังจากที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ได้ถูกส่งพักราชการจากกรมศุลกากร เมื่อ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2489 แล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะก็ได้ไปประกอบอาชีพทนายความและธุรกิจที่ดินไว้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งในปี พ.ศ.2492 ได้มีการเลือกตั้งเพิ่มเป็นการเลือกตั้งเพิ่มเติมเฉพาะใน 19 จังหวัด การเลือกตั้งเพิ่มครั้งนี้กระทำตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ เพื่อให้มีจำนวน ส.ส.ครบองค์รัฐสภาตามที่ได้ระบุไว้ จังหวัดมหาสารคามเป็น 1 ใน 19 จังหวัดที่จัดให้มีการเลือกตั้งเพิ่มครั้งนี้ด้วย

ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ซึ่งมีความสนใจในระบอบประชาธิปไตยมาแต่เดิมแล้ว จึงได้ลงสมัครรับเลือกตั้งในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อทดแทนบุญคุณบ้านเกิดเมืองนอน โดยการรับใช้พี่น้องชาวจังหวัดเดียวกัน ตลอดจนประเทศชาตินี้ การสมัครเข้ารับเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้ ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ได้เข้าสมัครในนามอิสระไม่สังกัดพรรคการเมืองใด ได้เครื่องหมายประจำตัวหมายเลข 4 มีผู้สมัครรับเลือกตั้งในจังหวัดมหาสารคามนี้ทั้งสิ้นจำนวน 5 คน

* จากหนังสือของนายบุญชนะ หรือบุญขึ้น อັตถการ ที่มีไปถึงราชฎารในเขตเลือกตั้ง
ลงวันที่ 25 มีนาคม 2492

การลงสมัครรับเลือกตั้งครั้งนี้ ศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวรได้ใช้วิธีการหาเสียง โดยพิมพ์ใบปลิวแจกราษฎรในเขตเลือกตั้ง โดยมีรายละเอียดชีวิตประวัติย่อตั้งแต่ที่เกิด บิดามารดา การศึกษา ชีวิตในราชการ ชีวิตส่วนตัว ชีวิตทางการเมือง ตลอดจนแนวคิดในทางเศรษฐกิจ ซึ่ง ศาสตราจารย์บุญชนะได้แสดงแนวคิดในทางเศรษฐกิจไว้เป็นสาระสำคัญตอนหนึ่งว่า

... โดยที่เมืองไทยในปัจจุบัน เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารการกิน ข้าพเจ้า เห็นว่า การปล่อยให้ประชาชนประกอบอาชีพได้ตามใจ โดยให้รัฐบาลช่วยเหลือได้บ้าง เป็นการเหมาะสมกับภาวะของประเทศ ไม่จำเป็นต้องบังคับกดขี่ราษฎรให้ทำงานโดยการข่มขืนจิตใจ และวิบัติภัยของราษฎรเป็นของวิสัย ดังเช่น พวกคอมมิวนิสต์บังคับอยู่ในประเทศรัสเซียขณะนี้**

เมื่อพิจารณาตามแนวคิดดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นแนวคิดซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ว่า "ตลาดเสรี (free market economy) หรือทุนนิยม" ซึ่งเป็นการขูประเด็นที่ใช้ในการหาเสียงเลือกตั้งในครั้งนั้นของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร ซึ่งอาจสรุปได้ว่าในช่วงเวลานั้นแนวความคิดทางเศรษฐกิจของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร เป็น "ตลาดเสรี (free market economy) หรือทุนนิยม"

ผลการเลือกตั้งทั่วไปในครั้งนี้ (5 มิถุนายน พ.ศ.2492) เรียงตามหมายเลขผู้สมัครรับเลือกตั้ง จำนวน 5 คน ดังต่อไปนี้***

** หนังสือโฆษณาหาเสียงของนายบุญชนะ (หรือบุญขึ้น) อัครถาวร เมื่อคราวลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรที่จังหวัดมหาสารคาม ปี 2492 (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีการช่าง สีแยกแม่น้ำศรี, 2492) หน้าหลัง

*** เอกสารเกี่ยวกับนายบุญชนะ อัครถาวร เล่ม 1 (ปี พ.ศ.2470-2500)

บัญชีเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปี พ.ศ.2492

ชื่อ	เมือง	กนทรวิชัย	โกสุมพิสัย	บรปือ	วาปีปทุม	พยัคฆภูมิ	รวม
นายสิงห์ สมศรีเหม่ง	1,151	984	1,781	605	288	840	5,649
นายนาถ เงินทาบ	1,541	1,141	1,432	2,207	5,031	2,307	13,659
หลวงบริหารชนบท	7,069	3,040	533	1,022	746	1,205	13,615
นายบุญชนะ อັดถากร	2,895	898	1,223	1,813	953	2,476	10,258
นายบัญญัติ สุระนิจ	653	135	147	258	295	592	2,080

จากผลการเลือกตั้งจะเห็นได้ว่านายนาถ เงินทาบ ผู้สมัครหมายเลข 2 ได้คะแนนรวม 13,659 คะแนน มาเป็นอันดับ 1 หลวงบริหารชนบท ได้คะแนนรวม 13,615 คะแนน มาเป็นอันดับ 2 ส่วนศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร ได้คะแนนรวม 10,258 คะแนน มาเป็นอันดับ 3 แต่เนื่องจากการเลือกตั้งครั้งนี้มีจำนวนผู้แทนราษฎรได้เพียง 1 คน ศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร จึงผิดหวังในการเป็นผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก

การแสดงออกถึงการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากรในครั้งนี้ นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงความนิยมในระบอบประชาธิปไตย เป็นประการที่หนึ่ง และอีกประการหนึ่งศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร มีแนวความคิดในลัทธิเศรษฐกิจแบบ "ตลาดเสรี (free market economy) หรือทุนนิยม" นั้นเอง ทั้ง 2 ประการนี้เป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนถึงความคิดในทางการเมือง และเศรษฐกิจของศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร ในช่วงปี พ.ศ.2492

บทบาทการเป็น "ครู-อาจารย์" ในสถาบันต่างๆ ในประเทศไทย (พ.ศ.2499-พ.ศ.2520)

ก่อนที่ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ จะกลับเข้ามารับราชการเป็นอาจารย์ประจำที่ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ได้เคยเป็นครูสอนพิเศษมาแล้ว ตอนที่สอบได้ชั้นมัธยมปีที่ 8 ใหม่ๆ ในช่วงก่อนที่จะเข้ารับราชการที่กรมศุลกากร ในระยะนั้นศาสตราจารย์บุญชนะฯ ได้รับเชิญไปสอน ณ โรงเรียนสอนพิเศษแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ แถวถนนรองเมือง เป็นงานพิเศษ และได้ใช้วิชาภาษาอังกฤษถ่ายทอดให้แก่นักเรียนและผู้สนใจ ในเวลากลางคืนที่นี้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง⁶⁵ ต่อจากนั้นในขณะที่รับราชการที่กรมศุลกากรก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นครู-อาจารย์สอนที่โรงเรียนศุลกากร ในวิชาวิธีปฏิบัติงานศุลกากรและวิชาเศรษฐศาสตร์⁶⁶ แล้วต่อมาก็มาเป็นอาจารย์ "สอนพิเศษ" ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สอนวิชาภาษาศุลกากร⁶⁷ ก่อน พ.ศ.2498 แต่ก็ไม่เคยสนใจจะเข้าเป็นอาจารย์ประจำ จนกระทั่ง มีประกาศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สอบคัดเลือกบุคคลเพื่อไปศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ เพื่อ กลับมาสอนในคณะที่จะตั้งขึ้นใหม่ และเริ่มทำการสอนและเขียนตำราต่างๆ จนได้ชื่อว่าเป็น ผู้บุกเบิกในการเขียนตำราสมัยใหม่ และสอนอยู่ไม่นาน ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์สมดังที่ คิดไว้⁶⁸

⁶⁵สัมภาษณ์ บุญชนะ อັตถการ, ตุลาคมรัฐธรรมนูญ, 24 มิถุนายน 2536.

⁶⁶คำสั่งกรมที่ 89/2483 เรื่องแต่งตั้งอาจารย์และครูเป็นผู้สอนโรงเรียนศุลกากร ลงวันที่ 29 มิถุนายน 2483 ลงนามโดยหลวงกาจสงคราม อธิบดีกรมศุลกากร สมัยนั้น

⁶⁷บุญชนะ อັตถการ, ชีวิตและความฝัน ใน ข้าพเจ้าอยากเป็นศาสตราจารย์ใน มหาวิทยาลัย, (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์, 2529) หน้า 28.

⁶⁸บุญชนะ อັตถการ, อ้างแล้ว. หน้า 29.

ในขณะที่เป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น สอนวิชาการบริหารงานคลัง, หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ ชั้นปริญญาโท, และเป็นอาจารย์พิเศษใน คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี สอนวิชาการภาษีอากร, แล้วก็ได้รับเชิญไปเป็นอาจารย์พิเศษ สอนตามสถาบันต่างๆ ที่เชิญไป เช่น โรงเรียนสืบสวนกรมตำรวจ⁶⁹ สอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ, กฎหมายว่าด้วยการระเบียบราชการการบริหารแผ่นดิน ฯลฯ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, วิทยาลัยกองทัพอากาศ, วิทยาลัยกองทัพเรือ, วิทยาลัยกองทัพบก, โรงเรียนเสนาธิการทหาร, ฯลฯ

ต่อจากนั้นก็ไปเป็นอาจารย์สอนประจำที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) และในระยะหลังๆ ก็ได้ไปเป็นอาจารย์สอนประจำคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในบทบาทการเป็น "ครู-อาจารย์" ของศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร นั้น จะเห็นได้ว่านอกจากจะสอนวิชาการต่างๆ แล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ยังได้เขียนตำราตำราขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ในช่วงระยะเวลา 1 ปี ที่เป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์บุญชนะ อັดถากร สามารถเขียนตำราได้รวมถึง 21 เรื่อง⁷⁰ คือ

1. ทฤษฎีการเมือง	74 หน้า
2. การจัดองค์การและการปฏิบัติ	91 หน้า
3. ทฤษฎีภาษีและทางปฏิบัติ	148 หน้า
4. ทฤษฎีการคลัง	12 หน้า

⁶⁹หนังสือกรมตำรวจ คำนวณที่ 139/2500 ลงวันที่ 7 มกราคม 2500.

⁷⁰จากบันทึกเหตุผลในการขอบรรจุนายบุญชนะ อັดถากร ในตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายการศึกษา อบรมข้าราชการ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2501.

5. กิจการสาธารณูปโภค	12 หน้า
6. รายได้ของประชาชาติ	12 หน้า
7. ปัญหาเรื่องเชื้อชาติของบุคคล	35 หน้า
8. หนี้สินของรัฐบาล	7 หน้า
9. การพัฒนาเศรษฐกิจ	12 หน้า
10. ประสิทธิภาพของราชการ	10 หน้า
11. การศุลกากร	160 หน้า
12. รายงานการบริหารราชการในจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน	13 หน้า
13. รายงานการทำงานงบประมาณในประเทศฟิลิปปินส์ ญี่ปุ่น ญวน และไทย	14 หน้า
14. การประเมินผล "ประสิทธิภาพของราชการ"	20 หน้า
15. Supervision of Finance	71 หน้า
16. การปฏิวัติและรัฐธรรมนูญ	10 หน้า
17. ภาวะเศรษฐกิจ	6 หน้า
18. การฝึกอบรมในแง่การรัฐประศาสนศาสตร์และการพัฒนาเศรษฐกิจ	8 หน้า
19. รายงานปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจ	27 หน้า
20. การปฏิรูปภาษีในประกาศที่ยังไม่พัฒนา	9 หน้า

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าภายหลังการกลั่นแกล้งบริหารราชการเป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ศาสตราจารย์บุญชนะก็ได้เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสอนและการเขียนหนังสือในเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งในเรื่องนี้อาจแสดงให้เห็นว่าทรรศนะของศาสตราจารย์บุญชนะ ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางความคิดความอ่านหนักไปในทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าการเมือง และด้วยความขยันเขียนเป็นบทความและตำราต่างๆ นี้ออกไป

เผยแพร่ตามสื่อมวลชนต่างๆ นั้น เป็นเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ชีวิตของศาสตราจารย์บุญชนะ
ฮัตถการ ได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองอย่างคาดไม่ถึง ซึ่งจะได้กล่าวให้ชัดเจนต่อไปในบทที่ 3

คุณลักษณะของศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ

ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ เป็นบุคคลสำคัญและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในสมัย
เผด็จการและในสมัยประชาธิปไตย ได้เข้ามาจากสามัญชนจนได้รับราชการเป็นอธิบดี และมี
โอกาสได้รับใช้ชาติบ้านเมือง ในตำแหน่งสูงทางการเมืองด้วยอาศัยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้
จนมีความรู้แตกฉานในหลายด้าน ประกอบกับมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความวิริยะอุตสาหะ บากบั่น
ต่อการทำงานโดยยึดถืออิทธิบาท 4 ตลอดจนมีความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ นอกจากนี้
ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ยังมีคุณลักษณะหลาย ๆ ประการที่ทำให้ศาสตราจารย์บุญชนะมี
ลักษณะเด่นและสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม (การ
ศึกษา) ได้โดยตลอด

ประการแรกเป็นผู้มีความรู้ ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถหลาย
สาขาและมีความรู้แตกฉานด้านภาษาอังกฤษ เศรษฐกิจ การเมือง และการบริหาร ฯลฯ ตลอดจน
จนความมีมานะขยันหมั่นเพียรในด้านการศึกษาสูง มีความเห็นว่าความรู้ทางวิชาการเป็นความยิ่ง
ใหญ่ที่คงทน ดังที่ศาสตราจารย์บุญชนะ กล่าวไว้ว่า "...ข้าพเจ้ารักชีวิตการเป็นนักศึกษาที่สุด จึง
ได้ขวนขวายหาความรู้อยู่เรื่อยมา แม้ กระทั่งบัดนี้ ชีวิตของนักศึกษานั้นทำให้ชีวิตมีรสมีความ
หมาย มีความหวัง และเป็นทางนำไปสู่การพัฒนาจิตใจของตนเองในที่สุด..."⁷²

⁷¹บุญชนะ ฮัตถการ, อ้างแล้ว หน้า 2.

⁷²บุญชนะ ฮัตถการ, โอวาทของอธิการบดีในวันพิธีไหว้ครู, พงศสปีที่ 21

นอกจากนั้นยังปรากฏในบทความตอนหนึ่งว่า

"...การอ่านหนังสือมาก ๆ ทำให้ข้าพเจ้ามีความสุข การเขียนทำให้ข้าพเจ้าสนุก ทั้งการอ่านและการเขียน ทำให้ข้าพเจ้ารู้เท่าทันโลก คนที่อ่านหนังสือออก ถ้าไม่อ่านก็มีผลเท่ากับเป็นคนอ่านหนังสือไม่ออก คนพวกนี้ เขาจัดว่าอยู่ในประเภทที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า "illiterate" ซึ่งเป็นความหมายที่ไม่ดีเลย"⁷³

ศาสตราจารย์บุญชนะ อັตถการ ใช้ความรู้ทางวิชาการสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับตนเอง ตั้งแต่เมื่อเรียนอยู่ที่ต่างจังหวัดโดยการเขียนเรียงความเข้าประกวดได้รับรางวัลที่ 1⁷⁴ และก็ฝึกฝนหาความรู้จนแตกฉาน และใช้ความรู้ความสามารถเฉพาะตนสมัครเข้าทำงานในกรมศุลกากร ตั้งแต่เป็นเสมียนจนกระทั่งก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งหัวหน้ากอง, และไปเป็นอธิบดีกรมวิเทศสหการ ในตำแหน่งข้าราชการประจำ ในทางวิชาการได้เป็นอธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ในทางการทูตก็ได้เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศสหรัฐอเมริกา จนกระทั่งดำรงตำแหน่งสูงสุดทางการเมือง (อำนาจทางบริหาร) เป็น "รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ" ซึ่งตำแหน่งนี้รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ส่งโดยตรงมาจากประเทศสหรัฐอเมริกา ขณะที่ท่านเป็นเอกอัครราชทูตไทยอยู่ที่นั่นในทางนิติบัญญัติก็ได้ดำรงตำแหน่งรองประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติสมัยรัฐบาลศาสตราจารย์สัญญาธรรมศักดิ์และเป็นรองประธานวุฒิสภา ในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นประธานที่ปรึกษาสภาการศึกษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ในสมัยรัฐบาลนายกอานันท์ ปันยารชุน

⁷³บุญชนะอັตถการ, พระพุทธศาสนาช่วยแก้ปัญหาคิวิตได้อย่างไร (บริษัทไทยเทค พรินติ้ง กรุงเทพมหานคร 2534), หน้า 172

⁷⁴สัมภาษณ์ บุญชนะ อັตถการ, ตุลาคมรัฐธรรมนุญ, 27 พฤศจิกายน 2535.

ประการที่สอง ความคิดเกี่ยวกับการทำงาน ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร มีความคิดที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของคนในการทำงาน การสร้างตนเองด้วยงาน ด้วยความรู้ความสามารถ ตลอดจนการมองคนในแง่ดี เพื่อให้เกิดผลสำเร็จในการทำงานความคิดเหล่านี้ได้ปรากฏให้เห็นในงานเขียนของท่านดังนี้

"...หลักในการทำงานของข้าพเจ้า นอกจากจะยึดอิทธิบาทสี่แล้วข้าพเจ้ายึดหลัก 3 ประการ คือ ความซื่อสัตย์สุจริต-ความขยัน-หมั่นเพียร-อาศัยหลักวิชา ความซื่อสัตย์เป็นเรื่องของศีล คือประกอบด้วย สัมมาอาชีวะ ความขยันหมั่นเพียร สัมมาวายามะ การอาศัยหลักวิชาที่ตรงกับวิมังสา คือ พยายามตรวจดูเหตุผลในการตัดสินใจในการทำงาน เพราะเหตุว่าในโลกปัจจุบันการประกอบอาชีพต่าง ๆ นั้น ต้องใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มากถ้าเราไม่ยึดหรือใช้วิชาการสมัยใหม่เข้ามาช่วยแล้ว เราจะสู้คนอื่นไม่ได้ การเรียนรู้ศึกษาให้เข้าใจวิชาการใหม่ ๆ เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ..."⁷⁵

การที่ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นคนที่ทำงานจริง ทำให้อยู่ได้ทุกยุคทุกสมัย ใจกว้าง ใฝ่หาความรู้ และยังสามารถทำให้องค์กรก้าวหน้าขึ้นสู่ตำแหน่งสูงในการทำงาน ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า "เราจะต้องไม่ประมาท เราจะต้องรอบคอบ เราจะต้องทำงานทุกอย่างด้วยความสุขุมคัมภีรภาพ เราจะต้องตื่น เมื่อคนอื่นนอนหลับ เราจะต้องเดิน เมื่อคนอื่นหยุดพัก เราจะต้องวิ่งเมื่อคนอื่นเดิน เราจึงจะสามารถบรรลุเป้าหมายของเราได้"⁷⁶

⁷⁵บุญชนะ ฮัตถากร ประสบการณ์ในการใช้ธรรมะแก้ปัญหาชีวิต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า (1988), หน้า 66.

⁷⁶บุญชนะ ฮัตถากร, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร เพื่อการศึกษาและวิจัยสังคม 2526) หน้า 151.

ศาสตราจารย์บุญชนะ เป็นคนเคร่งงานจนประสบความสำเร็จในชีวิตในระดับสูงตั้ง
ท่านจอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย คนที่ 10 กล่าวถึงเหตุผลในการตั้ง
ศาสตราจารย์บุญชนะเป็นเอกอัครราชทูตไทย ประจำสหรัฐอเมริกาในตอนหนึ่งว่า

"...ผมเห็นว่าคุณบุญชนะนี้ ได้สำเร็จการศึกษามาจากสหรัฐอเมริกา และ
จบรัฐประศาสนศาสตร์ ได้ทำเรื่องเหล่านี้มาก รู้เรื่องดี นอกจากนั้นได้เห็นว่า
เป็นผู้ที่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง เป็นคนขยัน ขยันมากคุณบุญชนะ ก็คิดว่าจะเป็น
ประโยชน์ในการที่จะแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตที่นั่น ก็ตั้งไป..."⁷⁷

ประการที่สาม มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ให้ความเคารพ
โดยถือหลักคุณวุฒิ วิทยุฒิ ชาติวุฒิ เป็นเรื่องสำคัญในการที่จะวางตัวที่ผู้น้อยมีต่อผู้ใหญ่ เพื่อที่จะทำ
ให้ชาติอยู่รอดได้ เป็นสิ่งที่ควรกระทำ ดังจะเห็นความคิดนี้อยู่ในงานเขียนของท่านดังนี้

"...ข้าพเจ้าเคารพและยึดพระไตรรัตน์เป็นที่พึ่งเป็นสวณะ และไหว้พระสวด
มนต์อยู่ทุกวันก่อนนอน พร้อมกันนั้นข้าพเจ้าจะไหว้ระลึกถึงคุณบิดามารดา และบรรพ
บุรุษทุกท่านพระคุณของพระมหากษัตริย์ราชา ตลอดจนสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
พระคุณของท่านอื่น ๆ ผู้มีอุปการะคุณเกื้อหนุนข้าพเจ้าให้ได้มีโอกาสทำงานแก่
ประเทศชาติ ตลอดจนขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยให้คุ้มครองท่านเหล่านั้น"⁷⁸

นอกจากนั้นยังปรากฏข้อความอีกตอนหนึ่ง ซึ่งศาสตราจารย์บุญชนะได้กล่าวไว้ว่า

⁷⁷สัมภาษณ์ จอมพลถนอม กิตติขจร, อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย คนที่ 10,
23 กรกฎาคม 2536.

⁷⁸บุญชนะ อัครถาวร, การเดินทางชีวิตให้มีสุข (กรุงเทพ : หสน.สพประชา
พาณิชย์, 2523) หน้า 5.

"...การที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ นั้น ก็เพราะท่านนายกรัฐมนตรีทั้งสองท่าน ได้ให้ความไว้วางใจ ข้าพเจ้าได้ใช้ ความซื่อสัตย์สุจริต และความขยันหมั่นเพียรเป็นที่ตั้งในการทำงานให้สมกับที่ท่านผู้ ใหญ่ไว้วางใจ การที่จะได้รับใช้ชาติบ้านเมืองนั้น แต่ละคนมีโอกาสน่าเหมือนกัน สำหรับข้าพเจ้าเองถือว่า เมื่อเรามีโอกาสมากกว่าคนอื่นอีกหลายล้านคนจึงต้อง พยายามรับใช้ในตำแหน่งหน้าที่นั้น ๆ อย่างเต็มความสามารถ ยึดถือหลักความ ขยันหมั่นเพียร และความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้งตั้งกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าไม่เคยให้นาย หรือผู้บังคับบัญชาที่มีความยุติธรรมต้องผิดหวังมาแล้วในอดีต ข้าพเจ้ามีความตั้งใจว่า จะทำเช่นนั้นตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความรู้สึกอย่างลึกซึ้งใน เรื่องความกตัญญูทวนต่อผู้มีบุญคุณ เพราะข้าพเจ้าคิดว่า ความกตัญญูทวนที่เท่า นั้นที่จะนำบุคคลไปสู่ความสำเร็จในชีวิต และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ตนเองและ ครอบครัว..."⁷⁹

ประการที่สี่ เป็นคนซื่อตรง ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถากร ยึดถือและเลื่อมใสในหลัก การความซื่อตรงเป็นที่ตั้ง ดังที่กล่าวไว้ในงานเขียนตอนหนึ่งว่า

"...เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2512 หลังจากการเลือกตั้งแล้วท่านนายกรัฐมนตรี ได้มีโอกาสจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ท่านก็ได้กรุณาเลือกข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีว่าการ

* จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร

⁷⁹ท่านจอมพลถนอม กิตติขจร, ชีวิตการทำงานของบุญชนะ ฮัตถากร 15 กรกฎาคม

2513 (พระนคร : บริษัท ประชาช่าง จำกัด, 2513) หน้า 52 - 53.

* จอมพลถนอม กิตติขจร

กระทรวงเศรษฐกิจ ในคณะของท่านด้วย ทำให้ข้าพเจ้ามีความภาคภูมิใจในความไว้วางใจของท่านเป็นอย่างยิ่ง เมื่อข้าพเจ้ากลับมารายงานตัว* ต่อท่านนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2512 ข้าพเจ้าได้กล่าวขอบคุณ และได้กล่าวขอร้องว่าข้าพเจ้าจะไม่ทำให้ท่านต้องผิดหวังในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตเป็นอันขาด สาเหตุที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องขอร้องอย่างนี้ ก็เพราะเหตุว่าในกระทรวงเศรษฐกิจนั้น ถ้ารัฐมนตรีคนใดไม่ซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ความเสียหายนอกจากจะเกิดแก่ราชการของกระทรวงและประเทศชาติแล้ว ยังจะตกอยู่กับหัวหน้าคณะรัฐบาลด้วย ข้าพเจ้ามีความประสงค์ให้ท่านนายกรัฐมนตรีเบาใจในเรื่องนี้ และข้าพเจ้าก็มีความมั่นใจว่าได้ถึง และจะถือปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัดตลอดไป..."⁸⁰

นอกจากนี้ศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า

"...ในระหว่างที่รับราชการเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจนี้มาเพียง 16 เดือนเศษ ข้าพเจ้าก็ได้คำนึงถึงหลักนี้ตลอดมา และไม่มี ความประสงค์ที่จะให้ท่านนายกรัฐมนตรีต้องร้อนใจเพราะการกระทำของข้าพเจ้าไม่ว่าในเรื่องใด ๆ การบริหารราชการแผ่นดินนั้น ถึงบางคราวจะบริหารไปด้วยความผิดพลาดโดยไม่เจตนา แต่ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นจะต้องรักษาไว้คู่จชีวิต ข้าพเจ้าถือว่าข้าพเจ้าได้รับความไว้วางใจจากท่านนายกรัฐมนตรี จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตนเองได้เหมาะสม และให้

* ขณะได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีท่านยังเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา

⁸⁰บุญชนะ ฮัตถการ, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย, (มูลนิธิศาสตราจารย์บุญชนะ ฮัตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์ พ.ศ.2526) หน้า 86-87.

เป็นที่ไว้วางใจแก่หัวหน้าคณะรัฐบาลมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ระบอบการปกครอง
 ของเราได้แยกฝ่ายนิติบัญญัติออกจากฝ่ายบริหารเกือบจะเรียกได้ว่าเด็ดขาด ความ
 ไว้วางใจที่ได้รับจากสภานิติบัญญัตินั้น เป็นเพียงขั้นที่สอง ส่วนความรับผิดชอบต่อหัว
 หน้าคณะรัฐบาลถือว่าสำคัญเป็นขั้นที่หนึ่ง เมื่อใดรัฐมนตรีไม่ได้รับความไว้วางใจจาก
 หัวหน้าคณะรัฐบาลแล้ว ก็ไม่มีปัญหาเหลืออยู่ที่จะขอรับความไว้วางใจจากสภานิติบัญญัติ
 อีกต่อไป..."⁸¹

ในกรณีเรื่องนี้จอมพลถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย คนที่ 10 ก็ได้
 กล่าวไว้ว่า "...กระทรวงเศรษฐกิจนี้ต้องมีคนซื่อสัตย์สุจริตจริงๆ ถึงจะทำให้กิจการเรียบร้อย
 เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ เพราะว่ามีทางที่จะได้มีแยะครีบ คนไม่ซื่อสัตย์เงินรั่วไหลมาก
 ผมก็ย้ายในเรื่องนี้มาก คุณณัฐนะก็เลยได้พูดกับผมอย่างนี้..."⁸²

คุณลักษณะทั้ง 4 ประการ ดังกล่าวแล้วนั้น ทำให้ศาสตราจารย์ณัฐนะ อັตถการ เป็น
 บุคคลที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ คือเป็นบุคคลที่มีความมานะพยายามสามารถทำงานได้หลากหลาย
 โดยไม่ย่อท้อประกอบกับเป็นคนที่มีความซื่อตรง และซื่อสัตย์สุจริต มีความจงรักภักดีต่อบุคคลและ
 งานที่ตนทำ ทำให้ศาสตราจารย์ณัฐนะได้รับความเชื่อถือจากผู้ใหญ่และผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อ

⁸¹ศาสตราจารย์ณัฐนะ อັตถการ, บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรี
ไทย (มูลนิธิศาสตราจารย์ณัฐนะ อັตถการ เพื่อการศึกษาและวิจัย จัดพิมพ์ พ.ศ.2526)
 หน้า 87 - 88.

⁸²สัมภาษณ์ จอมพลถนอม กิตติขจร, อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย คนที่ 10,
 23 กรกฎาคม 2536.

ชาติบ้านเมืองในทุกยุคทุกสมัย มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศ และต่างประเทศพอสมควร ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยแล้วก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือ ศาสตราจารย์ บุณณะพยายามสร้างตนเองขึ้นมาสู่ฐานะทางการเมืองระดับสูงที่จะกำหนดนโยบายเพื่อใช้ในการดำเนินการระดับชาติ ซึ่งศาสตราจารย์บุณณะได้ตั้งความหวังว่าจะก้าวขึ้นมาเป็นระดับผู้กำหนดนโยบายเพื่อที่จะสามารถนำความคิดของตนมาเผยแพร่ในสังคมไทย

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับ "บทบาทและความคิดทางการเมืองของศาสตราจารย์ บุณณะ อັถถากกร ในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2453-พ.ศ. 2500" นี้ ก็จะได้เห็นว่าช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 ศาสตราจารย์บุณณะฯ มีความสนใจในปัญหาบ้านเมือง ตั้งแต่ครั้งยังเป็นนักศึกษา โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม โดยได้รับอิทธิพลความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมาจากหลวงประดิษฐมนูธรรม ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายปกครอง ในปี พ.ศ. 2474 เมื่อสำเร็จการศึกษาก็ยังรับราชการที่กรมตุลาการกระทรวงการคลัง แล้วลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลลาดน้อย อำเภอสามพันหวงศรี จังหวัดพระนคร ในปี พ.ศ. 2476 และได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลสมตั้งตั้งใจ ต่อมาศาสตราจารย์บุณณะ อັถถากกร ได้ลาออกจากราชการเพราะการเมืองเล่นงานแล้วจึงไปประกอบอาชีพทนายความและธุรกิจซื้อขายที่ดินอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง พร้อมกับลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรที่จังหวัดมหาสารคามในปี พ.ศ. 2492 แต่ไม่ได้รับการเลือกตั้ง ในปี พ.ศ. 2498 จึงหันเหชีวิตไปสอบชิงทุนเพื่อไปศึกษาต่อในระดับชั้นปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอินเดียนา ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วกลับมาเป็นอาจารย์ประจำสอนอยู่ที่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2499 ต่อมาศาสตราจารย์บุณณะ อັถถากกร ก็ได้พยายามดำเนินการเผยแพร่วิचारความคิดเห็นและความรู้ทางด้านการเมืองการปกครองและความรู้ทางด้านเศรษฐกิจ ในลักษณะที่เป็นวิชาการ โดยอาศัยการสอนที่โรงเรียนสืบสวนสอบสวนกรมตำรวจ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และพิมพ์หนังสือประเภทบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ การพัฒนาเศรษฐกิจ และทฤษฎีการเมืองและการปกครอง รวมทั้งการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ออก

เผยแพร่ทั้งหนังสือพิมพ์, วารสารต่างๆ ตลอดจนทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งบทบาทของศาสตราจารย์บุญชนะในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เป็นบทบาทที่เด่นเป็นพิเศษเมื่อเทียบกับนักวิชาการคนอื่น ๆ ซึ่งดูเหมือนจะไม่ค่อยมีผลงานในด้านการแสดงความคิดเห็นในลักษณะที่เปิดเผยต่อสาธารณชนในวงกว้างอย่างในกรณีของศาสตราจารย์บุญชนะฯ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นี้ และจากบทบาทดังกล่าวของศาสตราจารย์บุญชนะ อัครถาวร นี้เอง ที่มีส่วนทำให้ศาสตราจารย์บุญชนะฯ ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำทางความคิดทางด้านพัฒนาเศรษฐกิจคนหนึ่งของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร